

Tapaus 2

Sisällys

Johdanto	175
Tapauksen valikoituminen tutkimustapaukseksi	175
Aineistonhankinnan eteneminen	176
Tapauksen yleisesittely	179
Vireilletulo	181
(Aikaisemman) sosiaalityöntekijän ja ilmoittajan kuvio	183
(Aikaisemman) sosiaalityöntekijän ja kuraattorin kuvio	185
(Aikaisemman) sosiaalityöntekijän ja tytön kuvio	186
(Aikaisemman) sosiaalityöntekijän ja vanhempien kuvio	186
Väliyhteenveto	188
Naksaus	189
Sosiaalityöntekijän suhde kuraattoriin muuttuu	190
Sosiaalityöntekijän suhde asiakkaaseen muuttuu	193
Väliyhteenveto	196
Asiakkuus	197
Sosiaalityöntekijän ja kuraattorin suhde	197
Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde	203
Väliyhteenveto	207
Pois asiakkuudesta -naksaus	209
Sosiaalityöntekijän suhde asiakkaaseen	209
Sosiaalityöntekijän suhde kuraattoriin	214
Väliyhteenveto	2216
Johtopäätöksiä ja pohdintaa	220
Tapaus 2 ja tutkimushypoteesit	220
Tunteilla orientoituminen	225
Määrittelytyö salaisuusrakenteissa	231
Tutkimusprosessin arviointia	235

Johdanto

Tutkittava tapaus on Kaupungista. Edellinen, Jatan tapaus, edusti hiljalleen vireille tulevaa asiaa ja tietynlaista selkeyttä. Tämä tapaus on aivan päinvastainen. Tapaus tulee rysähtämällä vireille, asiakkuus otetaan itsensä selvästi vastaan, ja asia tuntuu sekavalta. Ensi tiedot saavat aikaan tunnemylläkän, määrittäminen tulee "selkärangasta". Sosiaalityöntekijälle ei tule mieleenkään vaihtoehto, että voisi olla kysymys jostain muusta kuin välittömästä lastensuojelun asiakkuudesta.

Sosiaalityöntekijä on nuorehko nainen, Veera. Hän on ollut sosiaalialan tehtävissä nelisen vuotta, josta lastensuojelutehtävissä kolmisen vuotta. Hänen sosiaalityöntekijäkoulutuksensa on alempi yliopistotutkinto. Elämässään Veera on vaiheessa, jossa perhe on perustettu ja kotona on kaksi pientä lasta.

Veera on juuri tapaustutkimusvaiheen alkaessa palannut kahden vuoden mittaiselta äitiyslomalta takaisin työhön. Töihinpaluu oli hänelle mieluista, vaikka lapsikeskeisestä kotiarjesta erottuva toisenlainen todellisuus, "kova maailma" muistuttikin taas olemassaolostaan. Myös työympäristö oli vaihtunut hänen äitiyslomansa aikana. Toimisto oli muuttanut uusiin tiloihin ja organisoitunut läheiseen yhteistyöhön terveydenhuollon kanssa. Veera oli orientoitumassa uusiin ihmisiin ympärillään. Veeralla oli myös muuta opeteltavaa. Atk oli edennyt tänä aikana, ja pelkästään asiakastietojärjestelmän käytössä oli paljon selvitettävää.

Tutkittava tapaus koskee yläastetta käyvää tyttöä, Sinikkaa, jota jengielämä ja kaikenlaiset kokeilut houkuttelevat enemmän kuin koulu ja koti. Sinikalla on työssä käyvät, viisikymppiset vanhemmat, ja perhe asuu rauhallisella omakotitaloalueella.

Tapauksen valikoituminen tutkimustapaukseksi

Tapauksen valintakysymys oli esillä kaupungissa jo alkutalvesta 1994 pidetyssä palaverissa (K1), jossa toimisto päätti osallistua tähän tapaus-tutkimukseen. Sosiaalityöntekijä aloitti tapauspäiväkirjan pitämisen heti palaveripäivän iltana, kotonaan. Hän valitsi tämän tapauksen, koska hän

oli juuri edellisenä päivänä kuullut Sinikasta ensimmäistä kertaa. Tapaus on siis määritysmielessä hyvin ajankohtainen.

Tuohon aikaan sosiaalityöntekijän työtilanteessa oli erityistä, että juuri silloin oli vireillä tavallista enemmän yhteistyötä koulukuraattorin kanssa. Alueen yläasteella olevien murrosikäisten tyttöjen koulupinnaus ja monenlainen jengielämä mietitytti koulun erityishenkilöstöä. Näistä (potentiaalisista) yhteisasiakkaista järjestettiin ajoittain palavereja lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa.

Valittu Sinikan tapaus erosi kuitenkin muiden yläasteen tyttöjen tapauksista kahdessa mielessä. Ensinnäkin Sinikalta näytti ensi tietojen perusteella puuttuvan vanhempien tuki, ja toiseksi sosiaalityöntekijää huolestutti tytön tilanne aivan erityisesti, enemmän kuin muiden yläasteen tyttöjen tilanteet. Lisäksi sosiaalityöntekijä oli kiinnostunut tutkimaan tarkemmin tällaista "äkkirysäyksellä" alkanutta tapausta. Häntä kiinnosti, miten tapaus alkaa jäsentyä ja määrittäytyä.

Aineistonhankinnan eteneminen

Sinikan tapauksessa yhteinen tutkimusaineistomme alkaa kertyä yllättäen jo ensimmäisessä tutkimuspalaverissamme. Palaverissa oli Veeran ja minun lisäksi mukana toinen lastensuojelun sosiaalityöntekijä (Jatta) sekä johtava sosiaalityöntekijä. Esittelin palaverissa tapaustutkimuksen ideaa ja toteuttamistapaa sekä kysyin, lähtevätkö sosiaalityöntekijät tähän mukaan. Tarkoitukseni oli saada aikaan yhteinen päätös tutkimuksen toteuttamisesta sekä sen aloittamisesta. Tutkimuksesta sovittiin, ja esittelin tapausten valintakriteerejä. En ollut liikkeellä nauhurin kanssa, vaan tein tästä palaverista muistiinpanot heti palaverin jälkeen.

Tapasin ensimmäisessä palaverissa myös Veeran ensimmäistä kertaa. Veera oli ollut edellispäivänä koululla palaverissa ja kuullut siellä Sinikasta. Hänen tarkoituksensa oli kertoa tapauksesta sen verran, että voisi tarkistaa minulta, olisiko juuri tämä sellainen tapaus, joka täyttäisi esittelemäni valintakriteerit. Tapaus oli niin tuore, ettei hän ollut ehtinyt keskustella siitä kenenkään kanssa. Veera tulikin samalla käyttäneeksi tilaisuutta hyväkseen hakeakseen johtavan sosiaalityöntekijän ohjausta ja kollegansa tukea. Hän kääntyi minunkin puoleeni ihmetellen, neuvoa hakien ja kysyen: Miten lakia tulkitaan sen suhteen, onko vanhemmilla oikeus saada tietää lapsensa asioista? Missä määrin työllä on oikeus kieltää asioidensa kertomisen vanhemmilleen? Mikä on sosiaalityönte-

kijän tehtävä tässä? Vaikeita kysymyksiä; neuvoin konsultoimaan juristia. Ensimmäinen ajatukseni oli, että tapausta ympäröi hankala salaisuusrakenne.

Niinpä Veera purkaa ahdistustaan ja miettii tapahtumia ääneen. Hän on kauhuissaan erilaisista mahdollisista vaihtoehdoista ja niiden seurauksista. Keskustelu käydään ilman, että hänellä on käytettävissään sosiaalihuollon asiakastietojärjestelmän sisältämiä tietoja Sinikasta ja hänen perheestään.

Veera ryhtyy pitämään päiväkirjaa, jota yhteisesti kutsuimme "vihkoksi". Hän kirjaa tunnelmansa ja pohdiskelunsa heti tutkimuspalaverimme jälkeen samana iltana kotonaan. (Välillä oli yksi kotikäynti toisaalle.) Veera aloittaa vihon muistelemalla edellispäivän palaveria koululla ja jatkaa toteamalla äskeisestä palaveristamme⁴⁵.

"Päätän ottaa Sinikan asiakastapauksena. Samalla tuuletin omaa ahdistuneisuuttani. Tuntuu jo paremmalta.

Herää kysymys: Onkohan tytöllä lasu-historia, täytyy katsoa koneelta kun menen toimistoon huomenna." (V, 3)

Veera aloittaa tapauksen jäsentämisen vihkoonsa. Hänen tietonsa ja käsityksensä perustuvat kuraattorilta saatuun ensitietoon (ks. yleisesittely) ja sen tuulettamiseen tutkimusryhmässä. Koottuaan ensi tiedot vihkoon hän tekee yhteenvedon käsityksestensä. Siinä hän käyttää jäsennyysapuna kuutta kysymystä⁴⁶.

Sen jälkeen Veera tarkistaa atk:lle viedyistä asiakirjamerkinnöistä, mitä ne kertovat tapauksesta. Hän kokoaa pääkohdat merkinnöistä edelliseltä vuodelta vihkoonsa. Veeran sijainen ei ole vienyt tietoja koneelle vuoden kolmelta viimeiseltä kuukaudelta.

Saan toisen kosketukseni Sinikka-tapauksen aineistoon, kun Veera luovuttaa vihkonsa ja Sinikkaa koskevat ATJ-tulosteet käyttööni. Veera on ehtinyt käyttää vihkoaan koko kevään. Hän on joka kerta, kun Sini-

⁴⁵ Kun viitaan sosiaalityöntekijän vihkoonsa kirjoittamaan tekstiin, käytän koodia V. Sen jälkeen pilkulla erotettu numero viittaa vihon sivuun, josta lainauksen tai tiedon löytää.

⁴⁶ 1a. Mikä tilanteessa on mielestäsi nyt olennaista?
1b. Mikä tilanteessa erityisesti herättää nyt sinun uteliaisuutesi?
2a. Mitä nyt kannattaisi tehdä ja kenen?
2b. Mikä olisi erityisen hyvä "liike", joka olisi tueksi ja toisi olennaista palautetta? Kuka tai ketkä voisivat sen tehdä?
3a. Mitä arvioit tapahtuvan, jos tehdään ehdottamasi liike/liikkeet? Kuka/ketkä reagoivat ja miten?
3b. Mitä tapahtuu, jos ei tehdä mitään? (Arnkil & Eriksson 1993, 27).

kan asia on tullut jotain kautta esille, tehnyt siitä merkinnän vihkoonsa. Hän on kirjannut tunnelmansa ja mietteensä ennen ja jälkeen sovittuja tapahtumia. Lisäksi hän on kirjannut myös ennakoitinsa (ks. edellinen alaviite Arnkil & Erikssonin 1993 kehrittelemistä ennakoitokysymyksistä).

Valitessaan Sinikan tapauksen tutkittavakseen Veera samalla päättää, ettei kerro kuraattorille tutkimustapauksen valinnasta. Hän perustelee ratkaisuaan kahdella asialla: ettei valinta vaikuttaisi kuraattorin työskentelyyn ja ettei se sinällään aiheuttaisi lisäkokouksia. Se, että Veera päättää olla kertomatta valinnastaan, saattaa heijastua tapauksen kulkuun. Jos hän olisi kertonut, olisi sekin heijastunut. Mutta tutkimuskysymyksen suhteen sillä, kertoiko vai ei, ei liene ratkaisevaa merkitystä, koska tutkittavana on se, miten Veera oli jo mielessään tuottanut Sinikan lastensuojelun asiakkuusmäärittelyn.

Ensimmäiseen tutkimuskeskusteluun laadin kronologisen kertomuksen tapauksesta päiväkirjan ja virallisten muistiinpanojen perusteella. Olen kuvannut tätä keskustelua jo Jatan tapauksen yhteydessä⁴⁷. Esittelen luomaani käsitystä tapauksen yleisestä kulusta, vaiheista ja teemoista. Kiinnitän erityistä huomiota myös siihen, että voin antaa kiitosta ja myönteistä palautetta siitä, että Veera on huolellisesti ja avoimesti kirjoittanut muistiin henkilökohtaiset pohdintansa. Keskustelua ei ole nauhoitettu, vaan siitä on käytettävissä muistiinpanot (K1).

Toiseen keskusteluun kokosin aineiston janalle. Kooste toimisi samalla keskustelun asialistana. Esitin alustavia hypoteeseja ja minulle korostuvia teemoja sekä täydensin janalla olevia aukkopaikkoja. Keskiytyin tapauksen vireilletulovaiheeseen (siis välittömään naksaukseen) sekä sille ominaisten kuvioiden etsimiseen. Keskustelu on nauhoitettu (K2).

Kolmannessa keskustelussa keskityin vaiheeseen, jota kuvasin tapahtumain tiivistymänä ja jossa tapaus "naksahaa pois". Hahmottelin kuviota, jossa testasin luomaani hypoteesia. Veeran orientoitumisen elementit ovat yhteisesti esillä ja jännitteiden tutkiminen yhdessä on jopa hauskaa. Keskustelu on nauhoitettu (K3).

Neljäs keskustelu käytiin tilanteessa, jossa olin jo kirjoittanut ensimmäisen luonnoksen tapauksen kuvaamiseksi. Kävimme luonnosta läpi, Veera kommentoi ja täydensi sitä. Suunnittelimme ja valmistelimme myös yhteisesiintymistä erääseen lastensuojelua koskevaan semi-

⁴⁷ Ensimmäiset kolme keskustelua on selostettu Jatan aineistonhankinnan etenemisen yhteydessä.

naariin. Tästä on lyhyet muistiinpanot (K4); täydennykset tehtiin suoraan luonnokseen sellaisinaan.

Viimeiset keskustelut kävimme, kun osallistuimme seminaariin ja valmistauduimme seuraavan päivän yhteisesiintymiseen. Kävimme taupauskertomuksen huolellisesti läpi. Laadin tiivistetyt yhteenvedot taupauslukkumuotoon ja kalvoille. Tämän vaiheen keskustelujen muistiinpanot kirjasin luonnoksen sivuille välittömästi ja tein silloiseen tekstiin joitain muutoksia. Kun viittaa K5:een, tarkoitan kolmen päivän intensiivisen yhdessäolon tuottamaa, muuttamaa tai vahvistamaa käsitystä.

Tapauksen yleisesittely

Tapaus oli sosiaalityöntekijän äitiysloman jälkeen järjestyksessä toinen tunteita kuohuttava juttu. Se herätti vahvojen tunteiden lisäksi ihmetystä ja uteliaisuutta. Veera kuvasi "hypänneensä vauhdissa kyytiin". Hän oli kovin huolestunut ja ahdistunut Sinikan tilanteesta, ja monet tunteet ja kysymykset risteilivät. Veera kuvaa mielessään risteilleitä ajatuksia (K2, 11):

"kauhee iso asia, kaikkee hirveesti(--). Tyttö pitäis pelastaa sieltä kurjasta maailmasta(--). Ei tämmösestä selviä. Voiko tämmösessä tilanteessa elää?"

Veera kuuli ensimmäisen kerran Sinikasta palaverissa, jossa keskusteltiin mahdollisista yhteisasiakkaista. Näistä suurin osa oli Veeralle tuntemattomia nimiä. Palaveriin osallistuivat koulukuraattori, kaksi erityisopettajaa ja sosiaalityöntekijä. Veera oli palaverin ainoa nainen.

Sosiaalityöntekijä kirjoitti päiväkirjaansa ensi tiedot työstä sellaisina kuin hän ne muisti ja mitä hän jäi pohtimaan.

"Kuulin ensimmäisen kerran työstä, 16-vuotiaasta, 9-luokkalaisesta. Olin yläasteella ja pidettiin palaveri, jossa kävimme läpi yhteisiä asiakkaita. Tunnettuja ja tuntemattomia (siis minulle), ja listan lopussa oli tämä Sinikka. Tyttö on käynyt monta kertaa juttelemassa koulukuraattorin kanssa, mutta ei ole halunnut, että hänen "storynsä" viedään eteenpäin esim. lasuun. Nyt tilanne on kuitenkin parempi.

Kuraattorin mielestä Sinikka on lahjakas. Hän ei juurikaan tee koulu-tehtäviä ja kuitenkin keskiarvo on lähes kahdeksan. Tyttö liikkuu porukan kanssa, joka varastelee autoja ja käyttää huumeita. Jengiin kuuluu ainakin yksi 30-vuotias mies (joka tällä hetkellä on vanki-lassa) ja yksi poika koulukodista. Muista ei ole lähemmin tietoa. Sinikan koulukaveri Satu (myös lasu-asiakas) on myös mukana jengissä.

Sinikka seurusteli yhden jengipojan kanssa. Tyttö halusi kuitenkin tehdä pesäeron tästä jengistä, mutta se ei ollut helppoa. Sinikka pisti välit poikki poikaystävään, poika uhkasi raiskata hänet. Uhkaus toteutui myöhemmin. Sinikka oli jengille velkaa 200 mk, ja jengi halusi ne rahat tai vaihtoehtoisesti tyttö saisi tehdä jonkun rikollisen "keikan" heille ja sillä maksaa velkansa. Kuraattori oli kehottanut Sinikkaa hankkimaan ne rahat vaikka mistä. Hän kysyi myös, voisi-ko lasu maksaa nämä rahat tavallaan toimeentulotukena. Vastasin luultavasti ei, mutta kysytään johtavalta sosiaalityöntekijältä. Sinikka oli myös käynyt raskaustestissä ja sukupuolitautiltesteissä. Raskaustesti oli negatiivinen, muita testituloksia odotellaan. Tytön vanhemmat eivät tiedä tytön jengi- ja raiskausjutuista mitään, koska Sinikka ei ole suostunut, että kuraattori kertoisi.

Kuraattori on ottanut yhteyttä nuorisopsykiatriseen poliklinikkaan, ja Sinikka on ilmeisesti valmis lähtemään sinne keskustelemaan. Kuraattori sanoo, ettei hän pysty keskustelemaan tytön kanssa terapeutisesti, koska ei ole terapeutti. Sovittiin, että järjestetään yhteinen tapaaminen, missä on kuraattori, minä, Sinikka ja terapeutti.

Tapaus tuntuu kovin ahdistavalta. Se koskettaa henkilökohtaisesti liian läheltä. Tekisi mieli heti ryhtyä "pelastamaan Sinikka kurjalta maailmalta". Jäin miettimään, miksi vanhemmille ei olla ilmoitettu. Onko se todella riittävä peruste, että tyttö ei halua? Koulussa tämä tietenkin on mahdollista, mutta lasussa se ei ehkä toimisi." (V, 1—2)

Veeran päiväkirjamerkinnot alkutilanteesta keskittyvät Sinikkaan. Hänelle on kuitenkin välittynyt käsitys myös Sinikan vanhemmista: Sinikalla on molemmat vanhemmat, mutta vanhempien ja tytön välit ovat sellaiset, ettei kuraattori ole kertonut vanhemmille, mitä tytölle on tapahtunut ja tapahtumassa eikä halua, että sosiaalityöntekijäkään kertoo. Seuraavana päivänä Veera saa tietää "koneelta" perheen väestötiedot sekä sen, että perhe ei ole ollut sosiaalitoimen asiakkaana. Taloudessa asuu myös aikuinen veli.

Vireilletulo

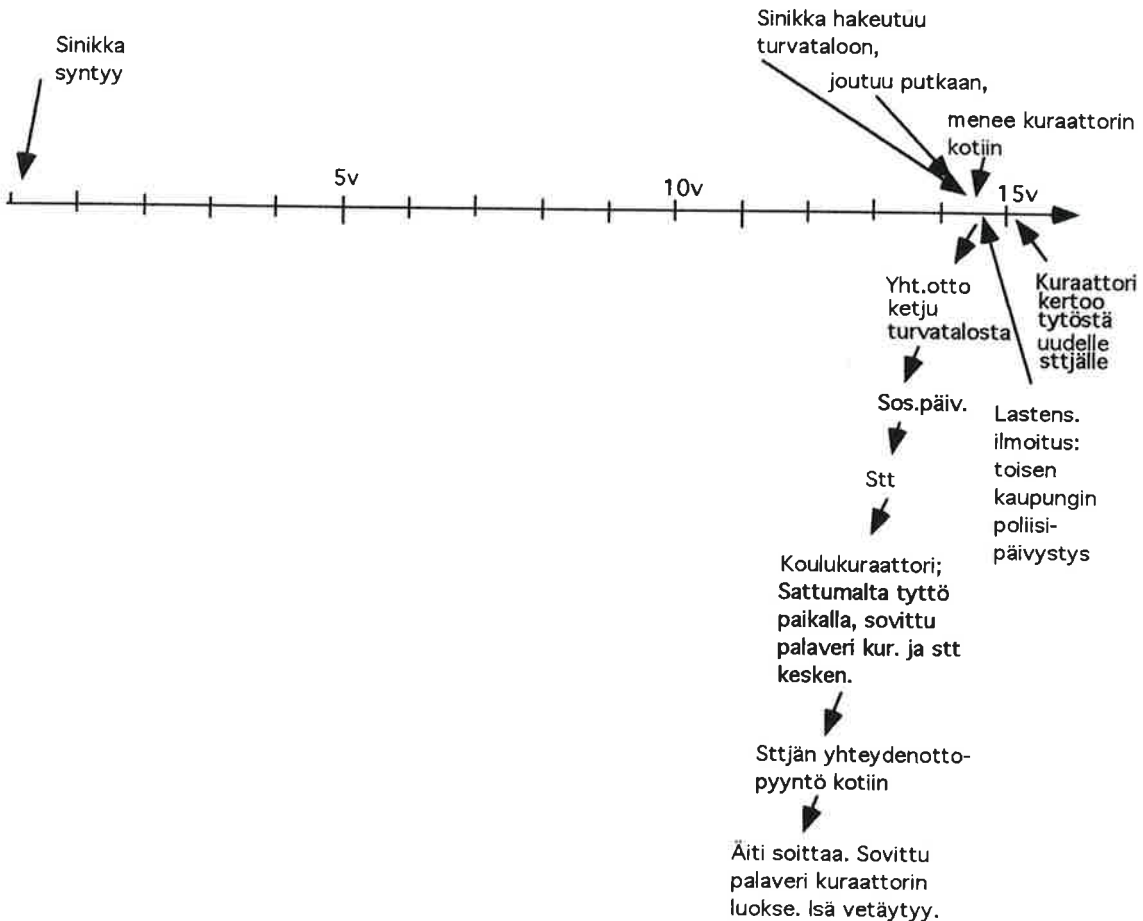
Jäsennän aineiston saman logiikan mukaisesti kuin tein ensimmäisen tapauksen kohdalla. Tässä tapauksessa vireilletulo tarkoittaa eri asiaa kuin edellisessä tapauksessa: Sinikan tapaus tulee Veeralle vireille uutena asiana, vaikka se on ollut vireillä lastensuojeluasiana jo edellisen sosiaalityöntekijän (sijaisen) aikana. Oleellista on myös, että kuraattori välittää ensin tietonsa ja käsityksensä ja vasta sen jälkeen Veera tutustuu “lasu-historiaan”. Sinikasta oli tehty asiakirjamerkintöjä, mutta loppuvuoden osalta ne puuttuivat. Asiakirjojen perusteella minulle ei selvinnyt, mikä lastensuojelun sosiaalityöntekijän rooli ja tehtävä oli tuolloin ollut ja oliko edellinen sosiaalityöntekijä määritellyt Sinikan lastensuojelun asiakkaaksi vai ei. Niin Veera kuin minäkin merkintöjen lukijana luon käsitystäni tapauksen historiasta tältä pohjalta. Veera kuitenkin kuulee myös koulukuraattorin tulkinnan, ja se monipuolistaa hänen aineistoaan luoda kuvaa tapauksesta. Se että tapauksen asiakirjoista puuttuu merkintöjä, ei merkitse sitä, että tutkimusaineistossa olisi vastaava puute, vaan se merkitsee tosiasiallista tilannetta, jossa sosiaalityöntekijä työhön ryhtyessään aloittaa oman orientoitumisensa lastensuojelun asiakkuuden määrittämiseksi. Tässä mielessä tutkimusaineistoa on se, että näitä asiakirjamerkintöjä ei ole ja se, että Veera käyttää ensisijaisesti hyväkseen kuraattorin tietoja tästä asiasta. Käsittelen kuitenkin ensin tapauksen vireilletuloa asiakirja-aineiston perusteella, siis saman aineiston perusteella, jonka Veera luki koneelta.

Aikaisemman sosiaalityöntekijän työskentely ja yhteistyö kuraattorin kanssa ovat läsnä tilanteessa, jossa uusi työntekijä yhtäältä jatkaa olemassa ollutta asiakkuutta ja toisaalta aloittaa uutta tutustumista. Kaikilla kohtaamisilla on historiansa. Totte Vadén (1985) muotoilee sen niin, että asiakassuhdetta ei voi aloittaa, ainoastaan jatkaa (jostain historiasta). Evan Imber-Black (1988) korostaa, että jokaisen asiakassuhteen taustalla on “myyttejä”; suhde ei ala tyhjästä. Tässä tapauksessa Sinikalla ja hänen äidillään on kokemuksia aikaisemmasta asioinnista ja työntekijöistä. Myös kuraattorilla on kokemuksia asiasta.

Uudelleenmäärittäminen on osa lastensuojelun asiakkuusmäärittämisen prosessia — ja siksi kiinnostava teema tutkimuksessa. Tämä tapaus tuo mu-

kanaan tutkimukseen niitä elementtejä, joita työntekijävaihdokset mahdollisesti⁴⁸ sisältävät.

Kuva 4. Sinikan asiakkuuden varhaisemmat vaiheet asiakirjojen mukaan (T2).



Kun asiakirjatiedot pannaan aikajanelle, ainakin yksi asia tulee hyvin ilmeiseksi. Sinikan elämästä ei tiedetä mitään ennen kuin hän hakeutuu turvakotiin, eivätkä merkinnät valaise senkään jälkeen tytön aikaisem-

⁴⁸ Korostan sanaa *mahdollisesti*, sillä kyse on tapaustutkimuksesta, josta ei voi yleistää havaintoja taikka johtopäätöksiä esim. työntekijävaihdosten olemuksesta tämän tapauksen ulkopuolelle. Tapaustutkimus voi tuottaa vain hypoteeseja tähän teemaan. Työntekijöiden vaihtumisen teemaan palataan Kunnan tapausten yhteydessä.

paa historiaa. Asiakirjat kertovat vain viimeisimpiä tapahtumia Sinikan elämänkulusta.

Kun asiakirjamerkintöjä lukee vanhempien näkökulmasta, näyttää siltä, että sosiaalipäivystys soittaa kotiin ensimmäisenä ja äiti joutuu yllättäen kohtaamaan viranomaisten yhteydenoton. Seuraavaksi soiteetaan poliisista. Isä sattuu vastaamaan tällä kertaa puhelimeen. Kolmas kontakti tulee kirjeitse: vanhemmat saavat yhteydenottopyynnön sosiaalitoimistoon.

Äiti korostaa ensi puhelussa erimielisyyksiä tytön kanssa kotiintuloajoista ja kaveripiiristä sekä viittaa isän juomisen aiheuttamiin ristiriitoihin. Myös poliisi oli kiinnittänyt huomiota isän päihtyneeseen ääneen.

Sinikka näyttää itse hakevan yösijaa turvakodista sekä koulukuraattorin luota. Kerran poliisi ottaa hänet säilöön. Muutoin Sinikka hakee keskusteluapua koulukuraattorilta.

(Aikaisemman) sosiaalityöntekijän ja ilmoittajan kuvio

Sosiaalitoimisto sai ensi tiedot tapauksesta erilaisilta viranomaisilta, mutkan kautta. On kevät. Seuraavat otteet ovat asiakirjamerkinnöistä⁴⁹, joita kuvaa lyhenne ATJ.

“Turvakodista otettu yhteyttä sosiaalipäivystykseen. Sinikka ollut turvakodissa viime yön. Tänään lähtenyt kotiin. Soitettu sosiaalipäivystyksestä kotiin. Äiti puhelimessa, Sinikka ei kotona. Äiti kertoo olevan vaikeuksia kotiintuloaikojen kanssa. Koulua Sinikka käy säännöllisesti. Ihmettelee kovasti, miksi Sinikka viime yönä mennyt turvakotiin. Tarjottu keskustelumahdollisuutta päivystyksessä. Äiti lupaa tarvittaessa ottaa yhteyttä.” (ATJ, merkintä keväällä)

Sinikka ei jostain syystä mene yöksi kotiin, vaan valitsee turvakodin. Äiti viestittää ihmetystä ja kertoo vaikeuksista kotiintuloaikojen suhteen. Tämä on ainoa julkilausuttu tema, jolla ongelmatilannetta kuvataan. Asia jää silleen: päivystyksestä tehdään merkintä ATJ:ään, josta sosiaalityöntekijä saa tiedon. Kirjoitetun viestin rivien välistä nousee muutama kysymys. Ensinnäkin päivystyksen työntekijä informoi, että Sinikka lähtenyt kotiin ja että työntekijä on soittanut sen jälkeen kotiin.

⁴⁹ Olen muuttanut tunnustietoja.

Jokin panee työntekijän soittamaan tytön perään, ikään kuin tarkistamaan, että Sinikka on mennyt kotiin. Hän saa tietää, ettei Sinikka ole kotona. Tätä ei ole kommentoitu. Yhteydenpito jatkossa sovitaan äidin aloitteen varaan.

Kuvio hahmottuisi seuraavanlaiseksi: Sinikka hakee apua ja saa akuuttin palvelun. Kotiin otetaan yhteyttä. Keskustellaan puhelimitse äidin kanssa. Äidille tarjotaan apua. Äiti ei tartu tarjoukseen, vaan asia jää auki ja äidin aktiivisuuden varaan. Tapahtumasta informoidaan sosiaalitoimiston lastensuojelun sosiaalityöntekijää ATJ:n kautta. Sosiaalityöntekijä ei ota yhteyttä ilmoittajaan.

Kesäaikana äiti ei ota yhteyttä. Sen sijaan sosiaalipäivystys tekee poliisin aloitteesta seuraavan lastensuojeluilmoituksen:

“Poliisi ilmoitti (heinäkuun lopussa) sosiaalipäivystykselle, että Sinikka oli joutunut päihtymyksen vuoksi putkaan. Poliisi oli soittanut tytön kotiin ja sieltä oli vastannut päihtynyt isä.” (V, 4)

Kirjallisten merkintöjen mukaan asian selvittely alkaa elokuun loppupuolella, jolloin sosiaalityöntekijä soitti koulukuraattorille. Sinikka oli sattumalta juuri soiton aikana keskustelemassa kuraattorin kanssa kotitilanteestaan. Työntekijät sopivat puhelimesta, että suunnittelevat yhdessä perheen asioiden selvittelyä seuraavana aamuna. Sosiaalityöntekijä päättää, ettei lähetä erillistä yhteydenottopyyntöä vanhemmille vielä tänään.

Seuraavan päivän palaverissa sosiaalityöntekijä saa lisää tietoa tytön kesästä. Ilmeni, että Sinikka oli ollut juhannuksen aikaan kuraattorin kotona, koska päivystävät palvelut olivat tuolloin suljettuna. Juhannuksen jälkeen Sinikka oli kuraattorin kotoa soittanut vanhemmilleen ja sopinut, että voi palata kotiinsa. Asiakirjojen mukaan kuraattori ei ole tehnyt tästä erillistä ilmoitusta sosiaalitoimistoon. Useamman lukukerran jälkeen vasta kiinnitin huomiota muotoiluun: Sinikka *voi palata* kotiin. Miksi ei voisi, mitä Sinikka pelkää? Tai mitä kuraattori tietää, mutta ei kerro? Kolmas tulkintakehys kiinnittyy sosiaalityöntekijän näin ilmaisemaan “huokaukseen”⁵⁰: onneksi voi palata kotiin eikä tässä tarvita muita toimia. Teema ei ole eksplisiittisesti esillä asiakirjoissa.

Tapauksen vireilletulotavasta hahmottuu seuraava kuvio: Sinikka hakeutuu ensin turvakotiin yöksi, ja kun se on suljettuna, tutun koulukuraattorin kotiin. Loppukesällä hän myös joutuu poliisin putkaan yöksi.

⁵⁰ Veera kommentoi: “Tällaista ilmaisua käytetään usein lastensuojelussa, kun ei tarvitse ottaa huostaan.”

Muut viranomaiset soittavat kotiin ja ilmoittavat vanhemmille, missä tyttö on; kuraattori sen sijaan ei ilmoita vanhemmille vaan odottaa, kunnes tyttö itse soittaa kotiin. Muut viranomaiset tekevät lastensuojeluilmoituksen; kuraattori ei tee vaan odottaa, että asia tulee muutoin esille. Sosiaalitoimistossa ilmoitukset kirjautuvat ATJ:lle. Sosiaalityöntekijä ei ota henkilökohtaisesti kontaktia ilmoittajiin eikä asianosaisiin. Sen sijaan hän syksyllä kääntyy koulukuraattorin puoleen ja kyselee tietoja työstä.

(Aikaisemman) sosiaalityöntekijän ja kuraattorin kuvio

Sosiaalityöntekijä soittaa kuraattorille ilmoitusten johdosta. Sinikka on sattumalta juuri silloin kuraattorin luona. He sopivat, miten asiassa edetään. Kuraattori tuntee tytön hyvin, ja Sinikka käy usein hänen juttusilla koululla. Työntekijät sopivat, että vanhemmat kutsutaan sosiaalitoimistoon neuvotteluun syyskuun alussa. Sosiaalityöntekijä lähettää yhteydenottopyynnön vanhemmille. Sinikka tietää suunnitelmasta. Kuraattori jatkaa työskentelyä tytön kanssa.

Ennen tulevaa perheneuvottelua Sinikka käy kuraattorin juttusilla kahteen kertaan. Kuraattori soittaa sosiaalityöntekijälle ja antaa väliajan tietoa: Sinikka ei haluaisi tulla neuvotteluun. Työntekijät päätyvät keskenään sopimukseen, että kuraattori vielä ennen neuvottelua puhuu tytön kanssa ja käy läpi tulevan neuvottelun tarkoitusta. Sosiaalityöntekijä pyytää kuraattoria "tarvittaessa listaamaan asiat, joista neuvottelussa puhutaan, jotta tytön ei tarvitsisi jännittää, että hänen ja kuraattorin väliset henkilökohtaiset keskustelunaiheet tulisivat muiden osallistujien tietoon (poikakaveri- yms asiat)." (ATJ)

Perhetapaaminen toteutuu; läsnä Sinikka, äiti ja työntekijät (jotka molemmat ovat miehiä). Isä ei tule paikalle. Viikko tapaamisen jälkeen seuraava (viimeinen edellisen sosiaalityöntekijän tekemä) ATJ-merkintä kertoo kuraattorin viestin: "Sinikka on tänään lähtenyt koulusta kesken päivän kaverinsa kanssa 'kassit kilisten'. Kuraattori aikoo keskustella Sinikan kanssa huomenna."

Sosiaalityöntekijän ja kuraattorin työnjako muotoutuu: kuraattori jatkaa työskentelyä tytön kanssa ja on tämän luottohenkilö. Sosiaalityöntekijän tehtävä suuntautuu kotiin päin (kirjeen lähettäminen kotiin), mutta yhteistyössä he suunnittelevat ja toteuttavat ensimmäisen tapaamisen.

(Aikaisemman) sosiaalityöntekijän ja tytön kuvio

Kuten jo edellä kävi ilmi, sosiaalityöntekijällä ei ole henkilökohtaista kontaktia tyttöön. Kaikki taustatieto tilanteesta tulee kuraattorin kautta. Sosiaalityöntekijä ei myöskään pyri suoraan kontaktiin tytön kanssa. Hän tapaa tytön ensimmäisen kerran palaverissa. Kuraattori korostaa tytön kanssa käymiensä keskustelujen luottamuksellista luonnetta. Korostus on siinä määrin toistuvaa, että muodostin asiakirjoja lukiessani kaksi oletusta: Ensinnäkin, saattaa olla, että kuraattori ei välttämättä ilman tytön lupaa ilmaise kaikkia tietojaan sosiaalityöntekijälle. Toiseksi, jos kuraattori kertoisikin "kaiken" sosiaalityöntekijälle, tämä taas ei välttämättä kirjaisi näitä tietoja ATJ:ään, koska vanhemmilla olisi silloin oikeus saada ne sieltä tietoonsa.

(Aikaisemman) sosiaalityöntekijän ja vanhempien kuvio

Asiakirjojen mukaan ensimmäiset viranomaiset, jotka ottavat yhteyttä vanhempiin tytön asioissa, ovat sosiaalipäivystys (yhteys äitiin) ja poliisi (yhteys isään). Ensimmäinen kirje tulee kotiin sosiaalitoimistosta, ja siinä pyydetään vanhempia tulemaan sosiaalitoimistoon lastensuojeluilmoituksen johdosta varattuna aikana.

Äiti soittaa sosiaalityöntekijälle heti kirjeen saatuaan ja tiedustelee lastensuojeluilmoituksen sisältöä. Sosiaalityöntekijä kertoo lyhyesti putkareissusta. Äitiä saattaa ihmetyttää, miksi tämä asia otetaan esille nyt, kun poliisi on jo pari kuukautta sitten soittanut asiasta. Sosiaalityöntekijä merkitsee muistiin puhelinkeskustelun sisällön:

"Äiti kertoo tytön kanssa olleen melkoisia vaikeuksia jo viime syksystä lähtien; Sinikka ei äidin mukaan noudata vanhempien asettamia kotiintuloaikoja ym. Äiti tiedustelee, onko myös isän tultava mukaan tapaamiseemme. Todettu, että molempien vanhempien läsnäolo on suotavaa, koska kyse on mielestäni heidän yhteisestä asiastaan." (ATJ)

Äiti ottaa uudelleen esille kotiintuloajat; nyt uutena tietona tulee, että vaikeuksia on ollut jo vuoden ajan. Äidin esille ottamana teemana säilyy erimielisyys kotiintuloajojen suhteen.

Sosiaalityöntekijän muotoilu äidin kysymyksestä, onko myös isän tultava mukaan, on informatiivinen. Muotoilu herättää erilaisia mielikuvia: äiti kysyy lupaa tulla ilman isää — ehkä yksin tuleminen on helpompaa taikka mieluisampaa. Toisaalta sosiaalitoimistoon tuleminen näyttäisi olevan isälle pikemminkin vastenmielinen velvollisuus kuin oikeus saada osallistua tapaamiseen ja oikoa mahdollisia väärinkäsityksiä. Sosiaalityöntekijä ei asiakirjojen mukaan aseta ehtoja eikä vaatimuksia, vaan perustelee, miksi olisi suotavaa osallistua. Harkinta jää vanhemmille.

Palaverista on käytössä lyhyet muistiinpanot.

“Äiti kertoo, että tytön putkareissu on jo selvitetty keskusteluin kotona. Enemmän äitiä huolettaa perheen nykytilanteessa isän päiheteidenkäyttö; äidin mukaan isä käyttää alkoholia noin viikon mittaisina ‘putkina’ yleensä työmatkojen aikoihin. Kysyttäessä tytltä, miten hän voisi vaikuttaa siihen, ettei ls-ilmoituksia tulisi, hän vastaa ‘olemalla ihmisiksi’. Äidin mukaan Sinikka voi mennä kaverinsa luo yöksi esim. silloin, kun isä on humalassa. Äiti ei usko isän olevan kiinnostunut päihdeongelman hoidosta.

Kokonaisuutena tytön ja äidin näkemyksissä vaikuttaa olevan oma sukupolvien välinen erilaisuutensa: äiti korostaa ‘oikeanlaisten’ kaverien tärkeyttä, kun taas tytlle on tärkeää voida kokeilla erilaisten kaverien seurassa viihtymistä. Todettu kuitenkin pääasiaksi, että vanhemmat tietävät, missä Sinikka iltaisin liikkuu ja voivat luottaa tytön sanaan. Jos tämä tytltä onnistuu, hän samalla harjaantuu yhä itsenäisempään vastuunottoon itsestään, kuten ikäisensä on syytäkin harjaantua.” (ATJ)

Sosiaalityöntekijän muistiinpanojen mukaan äiti tuo esiin uuden teeman, isän alkoholinkäytön. Tytön kotiintulokysymys liitetään isän juomiseen: kun isä on humalassa, Sinikka voi mennä kaverinsa luokse.

Sosiaalityöntekijä on kirjannut palaverin jälkeen asiakirjaan myös oman tulkintansa tilanteesta. Hän korostaa sukupolvien välistä näkemuseroa. Palaverin johtopäätökseksi on kirjattu ikään kuin yhteisenä päätöksenä, että vanhemmat tietäisivät missä Sinikka on iltaisin ja että he voisivat luottaa tytön sanaan. Toteamuksen kääntöpuoli olisi, että tähän mennessä vanhemmat eivät ole tienneet eivätkä ole voineet luottaa. Lopuksi sosiaalityöntekijä toivoo, että jos uusi käytäntö onnistuisi, se merkitsisi tytön kannalta entistä itsenäisempää vastuunottoa. Hänen muotoilemaansa sivulauseetta “kuten tuossa iässä on syytäkin harjaantua” voi tulkita kolmeen suuntaan: yhtäältä kognitiivinen, kehityspsykologinen

käsitys normaaliin ikäkauteen kuuluvasta käyttäytymisestä, toisaalta toive tällaisesta kehityksestä ja kolmanneksi moraalisen kannanottona, että niin pitäisi (jo) tapahtua. Saattaahan myös olla, että näin toteamalla välitetään tarttumisen vaikeampaan asiaan (esim. isän juomiseen taikka perheen dynamiikkaan), josta arvioidaan, ettei käytössä olevilla resursseilla voida niihin vaikuttaa.

Loppuvuosi menee, eikä merkintöjä ole. Tämän aineiston perusteella on vaikea tulkita, onko aikaisempi sosiaalityöntekijä tulkinnut tapauksen lastensuojelun asiakkaaksi vai ei. Oletan, että tapaus on määrittynyt ns. pikkuasiakkuudeksi.⁵¹ Kuraattori jää vastuutyöntekijäksi, ja hän jatkaa yhteydenpitoaan Sinikkaan. Asiakirjamerkinnot on tehty, jos asia tulisi uudelleen ajankohtaiseksi.

Väliyhteenveto

Sinikka on sekä hakeutunut että joutunut viranomaiskontakteihin, ja eri viranomaiset ovat olleet puhelinyhteydessä kotiin. Sosiaalitoimistosta ei reagoida ilmoitusten johdosta välittömästi, vaan vasta kesäloman jälkeen, jolloin ilmenee, että tyttö käy usein koulukuraattorin luona juttelemassa. Sosiaalityöntekijä selvittää tilannetta yhteistyössä kuraattorin kanssa. Äiti ja tytär tulevat suostuttelun jälkeen yhteiseen tapaamiseen; sosiaalityöntekijä suostuttelee äidin ja kuraattori tytön. Isän sallitaan vetäytyvän sosiaalitoimistokontaktista. Perhetyö ei käynnisty. Sinikka jää kuraattorin asiakkaaksi.

Tapahtuneesta välittyy asiakaskertomus. Murrosikäinen tyttö haluaa määrittää, missä liikkuu, mitä tekee ja keiden kanssa. Vanhemmat haluavat ohjata "oikeanlaiseen seuraan" ja asettaa rajoja. Käsitykset eivät kohtaa, syntyy ristiriitoja kotona. Tyttö hakee keskusteluapua kuraattorilta. Tyttö haluaa itsenäistyä. Se tulkitaan normaaliksi kapinaksi ja terveen tytön kehitysvaiheeksi, mutta sen onnistuminen edellyttää tässä tapauksessa erilaisten näkökulmien sovittelua, keskusteluapua ja tukea.

⁵¹ Asiassa tehty alkuselvittely, jonka perusteella todettu, ettei pidempään sosiaalityöntekijän aktiiviseen työskentelyyn ole aihetta. Vuoden 1936 lastensuojelulain mukaan asia ilmaistiin "tutkinta, neuvonta ja ohjaus" -toimena.

Naksaus

Veeralla ei ole tietoa edellä kuvatuista vaiheista silloin, kun koulukuraattori ottaa esille Sinikan uusimmat uutiset ensimmäisessä koululla pidetyssä "listapalaverissa". Veera tietää tapauksesta vain sen, mitä kuraattori (ja erityisopettajat) kertovat. Se mitä hän kuulee, herättää vahvoja tunteita. Yritän vielä täsmentää vaihetta, jossa sosiaalityöntekijä on äitiyslomalta palanneena tekemisissä ahdistavien tapausten kanssa. Hänhän on päiväkirjaansa kirjoittanut, että tapaus koskettaa henkilökohtaisesti niin läheltä. Yritän saada lisää ymmärrystä siihen, mikä koskettaa niin läheltä, mikä resonoi.

Tarja: "(--) sinulla oli sellainen olo, että eihän näin voi elää. Eihän kukaan tämmöisestä selviä. En tiedä, tarkoittko Sinikkaa vai itseäsi?

Veera: Sinikkaa kai.

Tarja: Sanoit, että ei tämmöisestä selviä. Mikä sai sinut tuntemaan niin vahvasti just noin?

Veera: Varmaan se kun nää kaikki asiat tuli yhtä aikaa. Kuraattori oli elänyt näitten kanssa pikku hiljaa, ja sitten hän kertoi minulle nämä kaikki yhdessä rytkäksä. Kaikki raiskaukset ja taudit ja tämmöiset, tappouhkaukset ja mitä kaikkea siinä oli. Ne tuli kaikki 15 minuutissa." (K2, 3)

Veera tulee ilmaisseeksi, että tarkoittaa kuitenkin molempia, Sinikkaa ja itseään. Sinikan elämä näyttää kaoottiselta ja näkymät masentavilta: eihän tällaisesta helpolla selviä. Mutta samalla hän sosiaalityöntekijänä joutuu miettimään omaa panostaan asiaan, jossa ilmenee vakavia asioita toinen toisensa jälkeen; miten hän itse selviää.

Tarja: "Oliko tämä sinun ensimmäinen, tavallaan näin raju? Kun ajattelee sitä kontrastia, että sinä olet tullut äitiyslomalta pienten lasten kanssa. Juuri synnyttänyt ja hoitanut niitä ja sitten sinulle tulee tämmöinen, että raiskataan ja tapetaan.

(naurahtelua)

Veera: No kai se vähän sitäkin oli. Mut olihan se(.) mul oli varmaan(.) se oli toinen päivä, kun olin töissä, niin tein kiireellisen huostaanoton.

Tarja: Just, et se ei ollu iha (keskeytetään)

Veera: Se oli kyllä vielä pahempi. Se oli tosi paukku. Se oli vähän niin-
kuin tervetuloa tähän maailmaan. Tähän nuorten maailmaan oi-
keastaan. Pienten lasten maailma on vähän erilainen kuin nuor-
ten.” (K2, 3)

Työhönpaluu tapahtuu vauhdilla. Koin Veeran avoimeksi ja tunteistaan puhuvaksi ja tunsin keskinäisen suhteemme perusluottavaiseksi. Niinpä uskalsin ottaa puheeksi henkilökohtaisia asioita, kuten kodin ja työarjen elämyksellisyyden, niiden kontrastin. Vaikka mielessäni olikin vielä privaattimpi kysymys siitä, resonoiivatko tytölle tapahtuneet asiat omaan elämänhistoriaan, (sitäkö henkilökohtaisesti läheltä koskettaminen oli?) en saanut tätä vielä tuolloin kysyttyä⁵². Keskeistä ja tälle tapaukselle ominaista on, että alkutiedot herättävät vahvoja tunteita, eivätkä ne rajoitu ainoastaan siihen, mitä Sinikalle on tapahtunut.

Sosiaalityöntekijän suhde kuraattoriin muuttuu

Veera huolestuu ja ahdistuu saamistaan tiedoista. Hän miettii myös oman työskentelytapansa erilaisuutta suhteessa aikaisempaan yhteistyökuvioon. Hän tulee naisena sellaisen tapauksen sosiaalityöntekijäksi, jota kaksi miestä oli aikaisemmassa vaiheessa hoitanut. Veera ei kuitenkaan nosta sukupuoliteemaa eksplisiittisesti esille.

Veera: “Tää oli niin alkuvaiheessa silleen, että kun mä tulin(.) mulla oli alussa kyllä paineita, niinkun kuraattorin suhteen erityisesti, koska mä koin(.) että hänellä ja edellisellä sosiaalityöntekijällä meni niin hirveen hyvin(.) että sitten mä olin vähän silleen, että anteeks että mä tulin tähän(.) mut kun tää nyt sattuu olemaan mun virka että(.) mulla oli vähän semmonen niinku ihme olo(.) mä en löytäny asemaani niin nopeesti(.) että voi olla, että koska tää tuli niin nopeesti, tämmösenä vaikeena asiana, että ei me osattu vielä tehdä edes työtä(.) että kyllä mun mielestä muuten menee ihan hyvin.” (K2, 14)

Sosiaalityöntekijä on hieman anteeksipyytelevä ja epävarma omasta asemastaan. Hän miettii, mikä osuus on sillä, että juuri Sinikan tapaus on

⁵² Ymmärsin asiasta lisää myöhemmin, kun avasin teeman uudelleen (H5).

ensimmäisiä heidän yhteisasiakkaitaan. Työtoverit *etsivät keskinäistä tapaansa tehdä yhteistyötä*, eikä se voi tapahtua yleisesti. Yhteistyö muotoutuu konkreettisten, yhteisten kokemusten kautta, ja sen eri puolet ilmenevät yksittäistapauksissa. Veera miettii vielä tutkimusprosessin lopussa, että jos Sinikan tapaus olisi tullut vireille sen jälkeen, kun hän oli työskennellyt kuraattorin kanssa pidempään, yhteistyö olisi ollut toisenlaista.

Vaikka tässä tapauksessa kuraattorilla ja sosiaalityöntekijällä on useita yhteisiä asiakkaita, Sinikan tapaus erottuu muista. Näitä erityispiirteitä Veera peilaa suhteeseen, joka edellisellä sosiaalityöntekijällä oli ollut kuraattoriin ja vertaa sitä itseensä. Hänellä oli käsitys, että edellinen sosiaalityöntekijä oli tehnyt tiivistä yhteistyötä (miesten kesken) kuraattorin kanssa ja että heidän työtapansa ja työnjakonsa oli selkeä ja sujuva. Ja nyt hän tuli tunteineen tällaiseen sekavaan vaiheeseen, eikä voi aluksi kuin kauhistella. Kun Veera on muutenkin *epävarma asemastaan* ja siitä, hyväksyykö kuraattori hänet (yhtä hyväksi) työtoverikseen, tämä asetelma näkyy jossain määrin tulkinnoissa Sinikan asian tiimoilta.

Eräs erityispiirre Sinikan tapauksessa on *tytön ja kuraattorin välinen vahva luottamuksellinen suhde* ja siitä kumpuava salailuteema. Tyttö kertoo asioistaan kuraattorille ja kieltää kertomasta niitä eteenpäin. Kuraattori pitää lupauksensa (mahdollisimman pitkään). Varmaankin tyttö on erityisasemassa myös verrattuna kuraattorin muihin asiakkaisiin — tuskin monikaan oppilas hakeutuu vaikeuksissaan kuraattorin kotiin.

Salailuteema on implisiittisesti esillä jo asiakirjamerkinnöissä edellisen sosiaalityöntekijän työskentelyssä. Aikaisempi sosiaalityöntekijä oli varjellut tytön salaisuuksia mm. ehdottamalla, että tyttö listaa ennen palaveria siellä esille otettavat (ja tytön hyväksymät) teemat. Näin rauhoitettiin tytön pelkoja sen suhteen, että sellaisia asioita ei käsitellä, joita tyttö ei halua käsiteltävän äidin kanssa. Yhtäältä *haettiin tytön lupaa* puhuttaville asioille. Toisaalta tyttö saa ikään kuin sanella, mitä asioita käsitellään ja keiden kanssa.

Toinen aikaisemmasta asioinnista nouseva piirre liittyy työnjakoon. Kuraattori oli pyytänyt sosiaalityöntekijää ottamaan yhteyden kotiin, ja sosiaalityöntekijä lähettää yhteydenottopyynnön. Kuraattori pyytää nyt Veeraa ottamaan yhteyttä kotiin. Veeralle on kuitenkin epäselvää, millä perusteella hän pyytää vanhempia ottamaan yhteyttä ja mitä hän heille puhuu, kun tytön asioista ei saisi puhua.

Esitän tutkimuskeskustelussa tulkintaani havaitsemistani toistuvista kuvioista. Esitän, että tyttö hakee toistuvasti apua ja määrittelee, keitä hänen asiassaan saa olla mukana. Auttajat toimivat sen mukaan. Vanhemmat pidetään "tietämättöminä". Viitataan siihen, kun Veera oli miettinyt tätä pulmaa jo kertoessaan ensimmäistä kertaa tapauksesta.

Tarja: "(--) Ja silloin jo semmonen päällimäinen tunne oli se, että sua epäilyttää se, että vanhemmat pidetään ulkona. Se salailuteema oli siinä kokouksessa jo esillä (--)

Veera: "(--) varsinkin tää salailu. Se tuntu jotenkin sellaselta, että sitä ei jotenkin saatu mahtumaan niinku mihinkään. Ei tienny miten sitä ylittää tai alittaa tai kiertää, että se tuntu niinku et se oli hirveen niinku massiivinen siinä, kun se oli jo jatkunu niin pitkään. Et tuntu, että sitä suuntaa ei pystyny muuttamaan. Sen mä muistan joo." (K2, 4—5)

Käsitykseni mukaan Veera *kokee voimakasta ristiriitaa sekä kognitiivisella, emotionaalisella että moraalisisella tasolla*: mitä hän tietää, mitä tuntee ja mitä hänen pitäisi tehdä asiassa. Veera tietää, ettei tiedä tarpeeksi salailun juridisista perusteista. Häntä epäilyttää, että tulee vedetyksi mukaan salailemaan "vanhempia vastaan". Vaihtoehdot ovat hankalat: Jos ei kerro vanhemmille, miten voi tehdä yhteistyötä näiden kanssa? Jos paljastuu myöhemmin, ettei ole informoinut vanhempia, vetävätkö vanhemmat hänet oikeuteen? Entä jos kertoo, vetääkö tyttö hänet oikeuteen? Tai jos kertoo, saisiko hän kuraattorin vihat päälleen ja tuhoaisiko kertominen yhteistyön inhimilliset edellytykset heti käynnistyneen yhteistyön alkumetreillä? Kävisikö niin, että tyttö ei enää hakisi apua, vaikka olisi miten suuressa pulassa? Veera kokee suurta voimattomuutta sen suhteen, miten selviää salaisuuksien kanssa. Kuraattori pyytää — kuten teki aikaisemmassakin vaiheessa — ottamaan yhteyttä kotiin. Ja tästä kumpuavat Veeran ristiriitaiset pohdinnat.

Mutta miksi kuraattori delegoi sosiaalitoimistolle yhteyden ottamisen vanhempiin? Selviää, että kuraattori on kovin huolissaan pahenevasta tilanteesta. Hän on ollut päävastuinen auttaja, ja hän kokee, että tytön koulunkäynti jää, jos mitään ei tehdä. Kuraattori hakee lisävoimia lastensuojelun keinovalikoimasta, koska hän arvioi, että tytön vauhti on niin kova, että sijoitusvaihtoehto on todennäköinen. Huoli tarttuu Veeraan.

Veera: “Se tuli tavallaan sellaisena, että kuraattori oli jo yrittänyt tehdä jotain. Sitten minulla oli sellainen tunne, että nyt minun täytyy tehdä jotain. Kuraattorin konstit oli loppuneet niin sitten hän heittää sen minulle. Mitä muuta minä voin tehdä? Ainoa mitä voin tehdä, mitä kuraattori ei voi tehdä, niin minä voin ottaa huostaan. Tai minä voin valmistella huostaanottoja.” (K3, 9)

Kuraattori hakee lisävoimia myös terapeuttisista yksiköistä. Hän kokee, etteivät omat terapeutin taidot riitä. Palaan teemaan testaamalla, olenko ymmärtänyt oikein sen hetkisen Veeran käsityksen.

Tarja: “(--) Ja sit siinä oli keskustelua, että tytön ois hyvä edes saada käydä niitä juttui läpi psykiatrisella, kun kuraattori koki, että hän ei ole terapeutti. Ja Sinikka saatiinkin sitten siihen innostumaan. Olitte suunniteltu palaveria, jossa olis Sinikka ja terapeutti ja lastensuojelu ja kuraattori. Ja sullakin oli erityisesti perusteluna ja ajatuksena, että kerrankin se Sinikka näkis, ketkä kuitenkin jo tietää hänen asiastaan(--)” (K2, 45)

Näin Veera totesi kuvanneensa edellisellä kerralla. Kaiken kaaosmaisuuuden ohella ja myllertävän tilannekuvauksen jälkeen kuraattorilla on rakentava konkreettinen suunnitelma, jonka hän on pannut jo vireille. Se kiinnittyy toiveeseen saada tyttö terapiaan. Kuraattori oli hakenut apua kahtaalta, ja järjesteillä olevaan palaveriin on Veerankin tarkoitus osallistua.

Sosiaalityöntekijän suhde asiakkaaseen muuttuu

Sosiaalityöntekijän tiedot perustuivat alkuvaiheessa kuraattorilta kuultuun ja sen tulkintaan. Veera tutustui myös asiakirjamerkintöihin. Hän ei ole tavannut Sinikkaa lainkaan, eikä puhunut hänen kanssaan puhelimessa. Kaikkia perheen jäseniä ei kukaan mukana olevista auttajista ole tavannut. Kuraattori ja edellinen sosiaalityöntekijä olivat tavanneet äidin ja Sinikan. Mistään ei ilmene, että kuraattorikaan olisi tätä ennen henkilökohtaisesti tavannut isää tai veljeä.

Keskustelussamme on esillä kysymys, kuka on sosiaalityöntekijän asiakas, miten työntekijä itse sen hahmottaa.

Tarja: "Miten sä koit tässä tiiviimmässä vaiheessa, tässä alkuvuoden, miten tää sulla oli asiakkaana? Miten se määrittä, kuka sun asiakkaana oli (--)

Veera: Niin, kyllä mä koko ajan ajattelin, että se on Sinikka, koska (--)
kuraattorilla oli semmonen hätäkin siitä, että jos se ei rauhotu niin, (--)
se on aivan pitelemätön (.) että sitten mullekin tuli semmonen olo, että tästä tulee (.) voi tulla vaikka huostaanotto (--)"
(K2, 10)

Alussa asiakaspuheen keskiössä on Sinikka. Kuraattori oli saanut tietää tytön kuulumisesta jengiin, jonka rikollinen puuhastelu kietoi Sinikkaa yhä enemmän mukaansa. Kuraattori huolestuu yhä enemmän, kertoo asiasta sosiaalityöntekijälle, joka myös huolestuu. Yhtäältä uhkana nähdään huonomaineinen jengi ja sen vetovoima ja toisaalta voimavarana nähdään tytön koulunkäynnissä ilmenevä lahjakkuus sekä hänen halunsa päästä irti jengistä. Alussa keskitytään siihen, miten Sinikkaa tuetaan tässä tilanteessa. Tukijana on kuraattori, joka hakee itselleen tässä tehtävässä lisää voimavaroja.

Kuraattori myös ennakoi, että jos meno jatkuu, edessä voi olla sijoitus. Tällöin viimeistään tarvitaan sosiaalitoimistoa ja sosiaalityöntekijää. Sijoitukseen ei voida ryhtyä ilman, että vanhempiin on otettu yhteys. Asiakkuus määrittäy siten myös suhteessa heihin. Tapaus nostaa esiin kiinnostavan, ristiriitaisen ja yleisemmän tason kysymyksen siitä, miten asiakkuus määrittäy yksilön ja perheen osalta.⁵³

Sinikka on kahdessa tehtävässä: vanhempiensa alaikäisenä tyttärenä ja vanhemmistaan itsenäistyvänä nuorena yksilönä. Jos painotetaan alaikäisen tytön vanhemmuutta, ei voida sivuuttaa vanhempien voimavaroja eikä heidän asiakkuuttaan. Jos painotetaan Sinikkaa itsenäisenä subjektina, ei voi sivuuttaa tytön omia voimavaroja, mielipiteitä eikä itsenäistä asiakkuutta. Molemmat lähestymistavat ovat läsnä ja niiden painotukset vaihtelevat prosessin edetessä.

Sinikan tapaus avaa yhden lastensuojelun perusdilemmoista. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän perustehtäviin kuuluu tukea asiakkaita löytämään ulospääsystä ja toimimaan ristiriitatilanteessa. Tässä tehtävässä hän tutkii ja ratkoo eturistiriitoja ja päättää lapsen edun mukaisesta toimenpiteestä. Kysymykset pyörivät Veeran mielessä: Miten toimia yhteistyössä vanhempien kanssa, kun nuori hakeutuu itse/tulee muuta kautta, huoltajien tietämättä asiakkaaksi? Sinikalla on oikeus palveluun, ja

⁵³ Lastensuojelulaissa käytetään kaksiosaista rinnastuskäsitettä *yksilö- ja perhekeskeinen työ*.

hänen näkemyksensä pitää selvittää ja ottaa huomioon. Myös vanhempien kanssa on toimittava yhteistyössä, ja heitä on tuettava kasvatuksessa, jotta voidaan vakiinnuttaa lapsen kannalta suotuisa tilanne.⁵⁴ Veeran on tämän yhtälön ratkaisemiseksi selvitettävä monta pulmaa. Miten tässä tilanteessa voi perehtyä kokonaisuuteen, kun tyttö vähän vastustelee sosiaalityöntekijän mukaantuloa, kuraattorin "takana" on tietoja eikä vanhemmille saisi ilmaista edes sitä, mitä viime aikojen pahentuneesta tilanteesta tietää? Sinikan oikeudet on turvattu. Mutta miten on turvattu vanhempien oikeus saada tietää seikoista, jotka ovat tärkeitä heille, jotta he voivat täyttää velvollisuutensa huoltajan tehtävässä? Siis vanhempia ei voi noin vain sivuuttaa, mutta lapsella pitää olla oikeus olla subjekti. Veeran olisi huomioitava kaikki subjektit sekä erillisinä yksilöinä että yhtenä systeeminä. Ristiriitaisesta tilanteesta on selviydyttävä, ja se on sosiaalityöntekijän haasteellinen tehtävä. Näitä pulmia ratkotaan toiminnassa.

Mutta ennen kuin sosiaalityöntekijä on ollut kontaktissa vanhempiin, hän pohtii kysymystä, miksi vanhempia ei vedetä *avoimesti* mukaan tyttärensä elämäntilanteeseen. Ensi tiedot saatuaan sosiaalityöntekijä hahmottaa tilanteesta olennaisimmaksi, että Sinikkaa voisi auttaa saamaan elämänsä tasapainoon. Hän haluaisi lisää tietoa tytön vanhemmista. Hän ihmettelee, eivätkö vanhemmat todella huomaa, ettei tytöllä mene hyvin. Hän aprikoi myös, mahtaako vanhemmilla itsellään olla omia ongelmia, mm. alkoholin kanssa. (V, 3) Tavallaan sosiaalityöntekijä hakee tapaa, jolla vanhemmat toimivat/voisivat toimia huoltajina, ja rajanvetoa siihen, missä määrin vanhemmat tarvitsisivat tietoa tyttärensä kodin ulkopuolisesta elämästä kyetäkseen toimimaan riittävästi huoltajina.

Sosiaalityöntekijä pohtii heti alussa myös sitä, miten tilanteessa kannattaisi edetä: mikäli Sinikka haluaa, terapiasuhde olisi hyvä käynnistää. Asiakkaana on tässä mielessä Sinikka. Tarkoituksena olisi tukea terapialla tytön voimavaroja. Sosiaalityöntekijä katsoo, että kolmen pu-

⁵⁴ Lastensuojelulain mukaiset keskeiset periaatteet: Perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu *sekä* tuettava lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kasvatustodellisuuksia lapselle suotuisten kasvuolojen vakiinnuttamiseksi (9 § 1 mom). Perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti sekä siten, ettei toimenpiteillä aiheuteta vahinkoa lapsen suotuisalle kehitykselle (9 § 3 mom).

Lastensuojelulain säädökset lapsen edun selvittämisestä ja lapsen puhevallasta: Lapsen etua selvittäessä on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide, perehdyttävä lapsen kasvuoloihin sekä arvioitava, miten eri lastensuojelutoimet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen (10 § 1 mom). Huoltajan ohella on 15 vuotta täyttäneellä lapsella oikeus käyttää puhevaltaa häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa (10 § 2 mom).

heena olleen auttajatahon yhteinen palaveri tytön kanssa olisi tarpeen. Yhtäältä Sinikka näkisi ne viranomaiset, jotka hänen asiassaan ovat mukana. Toisaalta Veerakin näkisi tytön, tapaisi hänet henkilökohtaisesti. (V, 3)

Väliyhteen veto

Sinikan tapaus naksatti välittömästi Veeralle lastensuojelun asiakkaaksi, kun hän oli kuullut ensi tiedot kuraattorilta. Kuraattori luonnehtii sosiaalityöntekijälle tytön jengikavereita ja jengin harrastuksia. Sinikka on kertonut tulleen raiskatuksi, kaikki testitulokset eivät vielä ole käytettävissä. Veeralle maalautuu kuva pahasta pinteestä, josta kuitenkin työllä itsellään on halua päästä irti. Kuraattorilta ovat auttamiskeinot loppuneet, ja hän hakee apua. Hän valmisteleekin Sinikan kanssa terapian aloittamista. Sosiaalityöntekijältä hän toivoo yhteistyötä mahdollisen sijoituksen valmisteluun ja yhteydenottoa Sinikan vanhempiin. Sinikka kieltää kertomasta tilannetta vanhemmilleen.

Tulkitsen hahmottuvaa kognitiivista asiakaskertomusta. Lahjakas tyyttö on joutunut itsenäistymisprosessissaan ja rajojen koettelussaan huonoon seuraan. Hänen on vaikea päästä siitä irti, vaikka haluaisikin. Aikaisempi tulkinta “normaalista irtirepäisystä” muuttuu asosiaalisen jengin myötä “uhkaavaksi ja poikkeavaksi” kehityssuunnaksi, johon on puututtava. Kuraattorin antama tuki ei riitä — saatetaan tarvita vahvempia kontrollikeinoja, jopa sijoitusvaihtoehto on esitetty. Palvelujärjestelmässä on vain yksi taho, joka sen voi toteuttaa: lastensuojelu.

Veera kokee tilanteen ahdistavaksi, ja hän huolestuu. Hän on epä-tietoinen ja tilanne tuntuu toivottomalta: miten voi selvitä tällaisesta sotkusta ja ristiriitaisesta tilanteesta, jossa hän kantaa huolta paitsi Sinikasta myös tämän vanhempien asemasta — ja vähän myös omasta asemastaan.

Veera katsoo, että on moraalisesti väärin, etteivät vanhemmat tiedä, mitä työlle on tapahtunut ja tapahtumassa. Hän kokee velvollisuudekseen ryhtyä “pelastamaan” Sinikkaa. Hän kokee, että jotain on tehtävä; hänen on toimittava. Sosiaalityöntekijä tuottaa määrityksen välittömästi ja “automaattisesti”.

Kaikki orientoitumisen elementit (kognitiiviset, emotionaaliset ja moraaliset) osoittavat välittömästi Sinikan lastensuojelun asiakkaaksi.

Asiakkuus

Sosiaalityöntekijän ja kuraattorin suhde

Kuraattori ylläpitää kontaktia Sinikkaan; hän järjestelee terapiasuhteen käynnistymistä. Hän on puhunut tytön kanssa, soitellut aikavarausta terapeutin kanssa ja keskustellut asiasta sosiaalityöntekijän kanssa. Hän on varannut yhteisen palaveriajan näille auttajatahoille ja tytölle. Mutta miten kävikään?

Tarja: “(--)) olitte suunniteltu palaveria, jossa olis Sinikka ja terapeutti ja lastensuojelu, ja kuraattori. Sullakin oli erityisesti perusteluna ja ajatuksena, että kerrankin Sinikka näkis, ketkä kuitenkin jo tietää hänen asiastaan. Että olis hyvä, että ne olis kaikki siinä mukana. Mutta sitte ilmeni, että palaveri oli pidettykin ilman lastensuojelua. Se mulla jäi epämääräseks, että olis se palaveri suunniteltu vai olis sovittu päiväkin jo?

Veera: Oli sovittu, joo.

Tarja: Just, että se oli sovittu.

Veera: Oli sovittu yks tietty päivämäärä ja (keskeytetään)

Tarja: Ja sä menit sinne, ja siellä ei ollu ketään?

Veera: Joo, tai se oli silleen, että mun piti tavata kuraattori, ja mun piti sitten esittäytyä opettajille ja kertoa lastensuojelusta. Sit meidän piti sen jälkeen pitää se palaveri psykiatrisella. Ja sit kun mä tuun paikalle, silloin heti aamulla, niin silloin kuraattori sanoo, että se pidettiin jo eilen. Joo, niin se meni, ja mä olin vähän, jotta aha.

Tarja: Niin, sä kuvaat ((vihkossa)) sitä, että sä olit hyvin pettynyt ja hämmästynyt ja tunsit, että sulla on semmonen uloslyödyn tunne siinä tilanteessa. Ja sitten myös harmistus, että se asia jäi sit kuitenkin käsittelemättä kuraattorin kanssa. Se jäi sillai, että sä yritit pitää pokkaa ja se (keskeytetään)

Veera: Niin, ja mä pidin sen sit, vaikka sit mä heti menin ((esittäytymään)). Koska se kuraattori sano sen just silloin, että sit mun piti mennä jo, että “Päivää, mä oon se ja se ja mä teen nyt tätä ja tätä”. (K2, 5)

Teemaan ei palattu, palaverin siirron syyt jäivät selvittämättä asianosais-
ten kesken. Mutta syitä siihen sosiaalityöntekijä kyllä mietti. Mistä mahtoi
olla kysymys? Sosiaalityöntekijä pohtii tilannetta ja peilaa tunteitaan
vihkoonsa:

“Olin hämmästynyt enkä tiennyt, miten ilmaista pettymykseni kuraattorille. Hän ei ilmeisesti huomannut yhtään mitään. Hän ehkä ajatteli, että teki minulle palveluksen, kun “säästi” minut neuvottelusta. Toisaalta mietin, olisinko ollut ihan tyytyväinen, että asia hoi-
tui ilman minun läsnäoloa, jos en olisi sattunut valitsemaan juuri tätä tapausta tutkimukseen. Tuntui kuitenkin vähän omituiselta, että kuraattori sivuutti minut ihan noin vain. Tietenkin voi myös olla, että tytöllä on erityisasema kuraattorin työssä, ja kuraattori pelkää menettävänsä tytön luottamuksen, jos ottaa minut liian tiiviisti mukaan. Harmi, etten pystynyt käsittelemään asiaa kuraattorin kanssa. Neuvottelu sinänsä meni kuraattorin mukaan hyvin. Sinikka aikoo käydä terapeutin luona ensi viikosta alkaen. Vanhemmille ei anneta tästä tietoa.” (V, 6—7)

Veera harmittelee, ettei pystynyt käsittelemään asiaa kuraattorin kanssa, vaan ovensuutilanteessa vain yritti pitää kasvonsa peruslukemilla ja peittää harminsa. Veerakin osallistuu salailuun: hän salaa pettymyksensä. Tulkitsin menettelyn erikoiseksi, ja ihmettelin mielessäni, miten juuri tässä käy niin, että ensin pyydetään mukaan ja sitten jätetään ulos.

Tarja: “(--)) Onks sua kiinnostanu kysyä kuraattorilta sitä, ooks sä ollu utelias, ett mikä siinä oikeen oli nyt just tän keisin kohdalla, ett miks just tässä oli niin kiire? Tai että miks just sitten katsottiin, ettei edes informoida, ett hei, me pidetäänkin se etukäteen että sori, jos ei sovi. Ett miks just kävi näin? Niin onks sua kiinnostanu kysyä se, vai onks sulla ollu vaan niin, ettei siihen ole ollu mahdollisuutta?

Veera: Niin, kai mä olin niin hämmästyny silloin alussa, ett mä en oo. Ett kyllhän tää on ainoa kerta, kun tää on menny näin. Ennen tätä ei, eikä tän jälkeen, ei oo käyny näin. Tää on kyllä ainoa kerta. Ja me ollaan kuitenkin kuraattorin kanssa joka viikko. Mä joko käyn tai me tavataan, me joko tavataan tai soitellaan.

Tarja: Nyt se kumpus jotenkin ehkä tästä keisistä nimenomaan?

Veera: Niin.” (K2, 6)

Minulla on mielessä perusoletus lastensuojelutyön kohteen risiriitojen heijastumisesta työhön ja jopa työntekijöiden välille, ja yritän tässä saada oletukselle vastakaikua. Veera on hämillään ja korostaa moneen kertaan, että tällaista ei yleensä tapahdu, vaan näin on käynyt ainoastaan tässä Sinikan tapauksessa.

Salailu jatkuu: palaverissa päätetään, että käynnistyvästä terapiasta ei kerrota vanhemmille. Ehkäpä näin pyritään korostamaan kuraattorin ja tytön välisen luottamuksellisen suhteen rakentumista myös terapeutin ja tytön väliseen luottamukselliseen terapiasuhteeseen? Ehkäpä näin pyritään vähentämään lastensuojelun edustamaa uhkaa?

Minulle alkaa kehittyä kaksi oletusta. Alkaa näyttää siltä, että kuraattorin ja tytön välinen luottamuksellinen asiointisuhde nousee niin keskeiseksi, että se alkaa määrittää käyttäytymistä tällaisiin episodeihin asti. Toiseksi oletan, että kuraattorin huoli on vähentynyt, kun tyttö suostui terapian aloittamiseen. Ja kun terapiavaihtoehto näytti käynnistyvän, lastensuojeluvaihtoehto ei enää näyttäydä yhtä houkuttelevana — joten se voi odottaa, eikä sitä välttämättä tarvita tässä palaverissa.

Kuraattorilla on taitamista luottamuksellisten tietojensa kanssa; miten sovittaa toimintansa paljastamatta tarpeettomasti tytön salaisuuksia? Hän haluaisi tukea Sinikkaa jatkamaan opintojaan lukiossa, jonne Sinikkakin on ilmaissut haluavansa. Se kuitenkin edellyttäisi muutamien numeroiden korottamista. Kuraattori ei saa kuitenkaan työltä lupaa kertoa taustoja opettajalle, jotta hänkin voisi osaltaan tukea lukiosuunnitelman toteuttamista. Sattuu jopa niin, että opettaja ei päästä Sinikkaa tutustumiskäynnille lukioon, vaan järjestää tytölle muuta ohjelmaa tälle ajalle. Kuraattori on vihainen opettajalle ja kertoo sosiaalityöntekijälle tilanteesta. (V 8—9) Kuraattori näyttää olevan pulassa: pitäisi kertoa opettajallekin jotain, jotta voisi olla avuksi tytölle, mutta ei saa kertoa liikaa, jotta luottamus ei mene.

Muutama päivä sen jälkeen kun terapiapalaveri on pidetty, johtava sosiaalityöntekijä, kuraattori ja Veera kokoontuvat yhteen. Palaverissa keskustellaan yhteisistä asiakkaista ja siten myös Sinikan asiasta. Toimistossa ei ole tapana kirjata viranomaisten välisiä neuvotteluja ATJ:lle (koska niitä ei tilastoida), ja niinpä tässä tilanteessa sosiaalityöntekijä kirjaa neuvottelusta vihkoonsa:

“Oltiin yksimielisiä siitä, että kutsutaan uudestaan tytön vanhemmat toimistoon esim. sillä verukkeella, että tietoon on tullut, että Sinikka liikkuu varastetuissa autoissa ja on jäänyt siitä myös kiinni.” (V, 7)

Sosiaalitoimistossa pidetyssä palaverissa suunnitelmat kohdistetaan perheeseen. Koska luottamuksellisuutta halutaan ylläpitää tyttöön päin ja kuitenkin vanhemmat halutaan vetää mukaan tukemaan Sinikkaa, on pulmana, millaisella yhteydenotolla vanhemmat saadaan mukaan palaveriin. Aikaisemmasta palaverista on kokemus, että isä ei tullut keskustelemaan.

Salaisuuden ylläpito laajenee: sosiaalityöntekijäkin käyttää salaisuuskieltä, käsitettä "veruke". Veruke kytketään tapahtuneeseen tosiasiaan, jonka pohjalta sosiaalitoimiston interventio voidaan perustella. Liikkeelle lähdetään valitsemalla yksi näkökulma ja tapahtuma. Samalla liikkeelle lähdetään piiloisen esityslistan, "hidden agendan" (ks. Imber-Black 1988), kanssa. Myöhemmin selviää, miten vanhemmat tämän aloitteen vastaanottavat.

Samassa palaverissa johtavan sosiaalityöntekijän luona kuraattori ja sosiaalityöntekijä keskustelevat suunnitellun tapaamisen tavoitteista ja sisällöstä.

"Sovittiin, että piirrettäisiin systeemikartta vanhempien kanssa ja autettaisiin sillä tavalla heitä hahmottamaan oman perheensä ja sen tilanteen." (V, 7—8)

Muistan vihkomuistiinpanoja lukiessani yllättyneeni systeemikartan piirtämisen ajatuksesta. Ensimmäinen tulkintani olikin, että ajatus perhe-systeemin piirtämisestä olisi ulkoa tullut, esimerkiksi johtavan sosiaalityöntekijän ehdotus. Kysyinkin erikseen, kenen ehdotus tämä oli. Ilmeni, että se oli sosiaalityöntekijän oma ja että sillä oli helposti ymmärrettävä perustelu.

Tarja: "Joo, ett sitten tässä tilanteessa te päätitte kolmistaan, että vanhemmat kutsutaan sosiaalitoimistoon ja että (.) on tarkoitus piirtää jonkintyyppinen systeemikartta tai saada käsitys sen perheen systeemistä. Ja toivoitte, että koko perhe tulis paikalle. Ja siinä, siihen liittyviä tunnelman muutoksia taikka odotuksia tai toiveita, niin niitä ei oo noissa sun muistiinpanoissa. Muistaksä nyt, että mitä siihen liittyy, kun te päädyitte kutsumaan vanhemmat (--) ja toivoitte että (--) kuvaa sen perheen toiminnasta saatais?"

Veera: Joo, joo mä muistan kyllä, ku me sovittiin siitä, että jos me piirrettäis tämmönen kartta(--) Must tuntu just epämukavalta se, et me tiedetään enemmän kun vanhemmat, et me tiedetään enemmän kun he tietävät omasta tyttärestään. Ja sit mulla tuli semmo-

nen ajatus, ett jos me piirrettäis tää kartta, niin et ne ehkä itse jotenkin hiffais, että siinä on heidän tyttärensä, ja et koska tää on ruvennu menemään näin. Kun ne rupee miettimään, ne pystyy sit laittamaan yks plus yks yhteen (.)” (K2, 7)

Tässä tilanteessa sosiaalityöntekijä keksi nerokkaan menetelmän yrittää ratkaista pulmaansa salaisuuksien suhteen: hän päätti yrittää opastaa vanhemmat tajuamaan tytön tilanteen kertomatta varsinaisesti heille tytön asioista. Keinoksi tuli systeemikartta, johon vanhemmat itse antaisivat aineksia.

Verkostokartan piirrosajatus piti implisiittisesti sisällään oletuksen, että nämä vanhemmat ovat sellaisia, jotka haluavat ja pystyvät piirtämään systeemikarttoja sekä vielä oivaltavat hahmotuksen pohjalta jotakin tärkeätä, mitä sosiaalityöntekijä ei voi suoraan sanoa. Millaisessa ilmapiirissä se olisi mahdollista, kun aikaisemmasta palaverista saadun kokemuksen mukaan isä vetäytyy ja äitikin tulee suostuteltuna?

Sosiaalityöntekijä lähetti vanhemmille kirjeen ja pyysi näitä tulemaan toimistoon tietynä päivänä. Sinikkaa ei ollut kutsuttu mukaan. Päivää ennen ehdotettua tapaamista Sinikka käy kuraattorin luona ja kertoo, etteivät hänen vanhempansa luultavasti tule ollenkaan. Kuraattori soittaa sosiaalityöntekijälle nämä tiedot ja kehottaa tätä soittamaan vanhemmille kotiin. Sosiaalityöntekijä kirjoittaa näistä käännteistä vihkoonsa. Ja hän soittaa saman tien vanhemmille. Minua kiinnostaa kysyä lisää tästä ketjutuksesta.

Tarja: “Täs on kauhean jännää se (--), että mitä tiivistyi ennen sitä palaveria. Kun sinä odotit sitä palaveria (--)) niin siihen tiivistyy nämä soittelut. Juuri edellisenä päivänä ennen sitä palaveria Sinikka on kuraattorin luona ja kertoo, että ei ne taida tullakaan. Kuraattori soittaa sinulle, että soita nyt sinne, että ne tulee. Sitten sinä soitat kotiin ja saat isän kiinni, joka sitten ylipäättään on vetäytynyt aikaisemmin ja vetäytyy nytkin. Sitähän sinä et silloin tiedä. Mutta kun muistelet sitä, kun kuraattori soittaa sinulle ja antaa tällöisen vihjeen, että mitä siinä on tapahtumassa. Miten sinä sen vastaanotit. Muistatko tarkemmin sitä, että mistä siinä oli kysymys?

Veera: Sinikka oli käynyt kuraattorin luona ja oli sanonut, että ei ne varmaan tulekaan siihen palaveriin. Me oltiin, mä olin valmistautunut siihen palaveriin ihan henkisestikin. Että tästä täytyy jutella ja tästä täytyy jutella. Sitten kuraattori vain totesi, että ei ne tule-

kaan. Nyt pitää soittaa niille ja sanoa, että tämä on tärkeä juttu, että teidän pitää tulla paikalle.

Tarja: (--) Mitä sinä silloin mietit, että mikä sinun fiilis oli silloin, että ei tulekaan sinun odottamaasi palaveria, ehkä se on uhattuna?

Veera: Minä olin pettynyt. Ajattelin, että käsittämätöntä, että ne ei tule. Tietenkin niitten pitäisi tulla. Kyllä minä heti varmaan soitinkin niille kotiin. Sitten sain isän kiinni (--)” (K3, 3—4)

Tapahtumat tiivistyvät, verkosto on liikkeellä. Sinikka kertoo kuraattorille, että vanhemmat eivät ole tulossa palaveriin. Kuraattori patistaa sosiaalityöntekijää soittamaan tytön kotiin, sosiaalityöntekijä patistaa isää patistamaan äitiä tulemaan neuvotteluun. Sinikka antoi vihjeen, etteivät vanhemmat ole tulossa, ja itse jää tulematta. Mutta mitä tässä itse asiassa tapahtui, mitkä teemat tiivistyvät ja mitä tapahtumat kertovat sosiaalityöntekijän määrittämisestä? Tavallaan aikaisempi kuvio toistuu sen suhteen, toteutuuko palaveri vanhempien kanssa vai ei. Myös aikaisemmalla kerralla Sinikka kertoi kuraattorille etukäteen, kun itse mietti palaverista pois jättäytymistä.

Sekä kuraattori että sosiaalityöntekijä ovat määritelleet tytön asian selvittämisen vanhempien kanssa tärkeäksi. Heidän mielestään tässä vaiheessa vanhempien kanssa on keskusteltava. Vanhemmat eivät nähtävästi ole samaa mieltä, he eivät ehkä ole vakuuttuneita palaverin tarpeellisuudesta. Kuraattori tukee sosiaalityöntekijää soittamaan kotiin ja varmistamaan vanhempien tulon. Sosiaalityöntekijä käy läpi kaikki orientoitumisen elementit: hän on erityisen valmistautunut henkisesti tulevaan palaveriin, ja hänelle kerrotaan, että yksi palaverin onnistumisen keskeinen linkki uhkaa puuttua — vanhemmat eivät ole tulossa (kognitiivinen). Tätä viestiä Veeran on vaikea käsittää, hän on pettynyt ja huolissaan jatkosta (emotionaalinen). Hänestä vanhempien velvollisuus on tulla, tietenkin heidän pitäisi tulla (moraalinen). Sosiaalityöntekijä soittaa siltä istumalta perheen kotinumeroon.

Kuraattorin ja sosiaalityöntekijän yhteistyö päättyy näiden kiemuroiden jälkeen yhteiseen asiakaspalaveriin. Ennen palaveria sosiaalityöntekijä vielä toivoo, että syntyisi edes äidin ja kuraattorin välille sellainen kontakti, että äiti tarvittaessa ottaisi yhteyttä kuraattoriin. Sosiaalityöntekijä alkaa tulkintani mukaan toivoa, että jatko ei jäisi yksin hänelle.

Arvioidessaan vuoden päästä sen merkitystä, että tapaus oli kuraattorin kanssa ensimmäisiä yhteisiä, sosiaalityöntekijä toteaa: “Jos tällainen tapaus tulisi nyt vireille, me työparina tehtäisiin se toisella tavalla.”

(K4) Sosiaalityöntekijä tarkentaa vielä myöhemmin (K5), että “he nyt puhuisivat enemmän ja avoimemmin.” Hän arvelee, että tässä tapauksessa se ei kuitenkaan olisi muuttanut pääasiallista prosessin kulkua eikä asiakkuusmäärittäjiä. Tapauksesta riippumattomat, viranomaisten keskinäiseen yhteistyöhön kytkeytyvät seikat tulevat tässä yhteydessä esiin. Sinikan tapaus vain sattuu aktualisoitumaan vaiheessa, jossa toisiinsa kytkeytyvät ammatillaiset vasta aloittavat yhteistyötään. He tutustuvat samanaikaisesti paitsi toisiinsa henkilöinä myös toistensa työtapoihin.

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde

Sosiaalityöntekijällä ei ole tähän mennessä ollut suoraa kontaktia kehenkään perheenjäsenen. Asian tullessa vireille Veera kokee Sinikan asiakkaakseen, mutta vanhemmat tulevat yhteistyövelvoitteen kautta myös asiakkaiksi. Sosiaalityöntekijä soittaa kotiin päivää ennen ehdotettua ja uhanalaiseksi joutunutta palaveria. Edellä on viranomaisten suunnittelupalaverissa ollut esillä, millä verukkeella vanhemmat kutsutaan toimistolle. He kenties aistivat verukkeen, ovat epäluuloisia ja epätietoisia; mitä heistä halutaan? Ehkäpä heidän mielestään tytön “jutut” on jo selvitetty. Eksplisiittisten viestien ohella kulkee helposti implisiittisiä, joita lähettäjä ei välttämättä tunnista. Palaveri siis on uhattuna ja sosiaalityöntekijä soittaa vanhemmille.

“Isä vastaa. Puhuttu huomiosesta neuvottelusta ja isä vahvistaa, että heidän läsnäolonsa ei ole varma. Itse kertoo olevansa sattumoisin kotona. On töissä tehtaalla ja menee sinne aina pyörällä. Nyt tämä pyörä varastettiin viikonlopun aikana ja isä tänään kotona järjestelmässä asioita sen suhteen, tehnyt rikosilmoituksen ym. Isä ei kuulema voisi olla pois töistä kaksi päivää peräkkäin. Vaikuttaa siltä kuin tuo pyörä olisi tärkeämpi kuin Sinikka. Toisaalta vähän huvitakin koko pyörä... Kysytty isän alkoholijuomisesta. Isän mukaan se nyt ei ole mikään vakava juttu. Hän oli silloin kesällä humalassa kun poliisit olivat soittaneet työstä, ja se johtui siitä, että perhe oli ollut matkoilla kolme viikkoa ja kun hän tuli sieltä hän “otti kunnan kannit”. Matkalla viinaa kun ei saanut. Isä ei juo usein. Isä antaa aivan erilaisen kuvan omasta juomisesta kuin äiti antoi edellissyksyn neuvottelussa sosiaalityöntekijän kanssa.”

Isä ei myöskään ole varma äidin tulemisesta huomiseen neuvotteluun. Äiti ei isän mukaan ole kiinnostunut mistään neuvotteluista. Pyydetty isää patistamaan äitiä tulemaan.” (V, 9—10)

Isä väistää keskusteluteemaa puhumalla pyörästään ja kieltää pulmat alkoholin kanssa. Isä ei näytä olevan huolissaan työstä eikä varmista tuloaan neuvotteluun. Isä myös kertoo, ettei äitikään ole kiinnostunut mistään neuvotteluista. Vain työntekijät ovat huolissaan ja valmistautuneita palaveriin. Odotus tiivistyy. Sosiaalityöntekijä on tapaamaisillaan ensi kertaa asiakkaat.

Tulkitsin vihkomerkintöjen perusteella, että Veeran tunteet ovat yhtäältä huvittuneet ja toisaalta vihastuneet. Tarkastan tunnelmia haastattelussa:

Tarja: “Se on ihana vielä tää sun kaari, kun sä kerrot, että isä (--). Se on jännä, sellanen vähän huvittunut, että sinä päästät tähän sellaisen.

Veera: Minä olinkin jotenkin huvittunut. Hän puhuu pyörästä vaikka meidän pitäisi puhua vakavista asioista. Tämä kehtaakin puhua pyörästä. Minä kun olen valmistautunut puhumaan tällaisista ja hän vain siitä pyörästään puhui. (naurahtelua)

Tarja: Sitten tämä sinun kirjaustyylisi on niin ihana, kun sinä kuvaat sitä, mistä kaikesta se isä puhuu. Ihan muusta. Sieltä tulee matkat ja (--). Tuntuu, että sinä olet huvittunut ja samalla sinä olet varmaan aika vihainen siitä, vai ootko?

Veera: Tajusin silloin kun puhuin sen kanssa, että isä ei todellakaan ole tulossa. Minä tajusin sen, että se ei ole kiinnostunut. Tai sitä, että onhan se varmaan kiinnostunut tyttärestään, en minä sitä väitä. Mutta se, että se ei ainakaan tässä halua olla mukana. Mielestäni hän työnsikin sen vastuun sitten vaimolleen. Että hän nyt kuitenkin vaimolleen puhui, että vaimo saattaisi tulla. (--) Että vaimo pääsisi tulemaan. Mä muistan kanssa, että varmaan just oli, se olo, mikä minulla oli, että tämä mies oli kai sitte patistellut tämän vaimon tulemaan.” (K3, 4)

Veera ei tartu vihateemaan. Hän korostaa tajuavansa, että isä ei halua tulla, että hän ei yksinkertaisesti ole tulossa ja että hän väistyy ja siirtää tulemisen vaimolleen. Veera saa ensi kontaktissaan isään paljon uutta tietoa, suoraa ja epäsuoraa. Hän aistii myös tunnelmia. Yritän selvittää, mitä uutta tulee esiin ja mitä Veera puhelun aikana miettii.

Tarja: “Sinä sait hirveän paljon tietoa siitä perheestä. Ensimmäistä kertaa suoraan sinä olet puhelimen päässä siihen perheeseen, eikös niin?

Veera: Isän kanssa juteltiin aika paljon.

Tarja: Sait paljon semmosta, isän asennoitumisesta siihen tapaukseen, ja mikä se isän käsitys on. Tuliko sinulle siitä kuva, että mikä isän mielestä oli ongelma siinä tytön asioissa. Tässä puhutaan koko ajan 'tytön jutuista'. Että mitä ne vanhemmille sitten oli?

Veera: Sain sellaisen käsityksen, että isä kokee, että Sinikka tavallaan vain on tuollainen. Se vain enemmän tekee kiusaa heille olemalla, tekemällä kaikkia tuollaisia tempauksia. Olemalla ei kunnollinen, ei niinkuin veljensä.

Jatta: Selvisikö se, että mitä se isä piti sellaisena erikoisena tai tämmöisillä tempauksilla. Mitä se tarkoitti?

Veera: Että Sinikka ei käynyt koulua. Vanhemmat eivät tienneet näitä muita juttuja. Että Sinikka oli raiskattu ja mitä kaikkea. Eihän ne tienneet niitä.

Jatta: Tuota minä just ajattelin, että mikä isän kuva oli tytön tilanteesta?

Veera: Mielestäni se tavallaan tiesi hirveän vähän. Kyllähän se tuli siinä ihan. Se ei halunnutkaan olla missään tekemisissä. Sitten siinä oli ollut, että poliisit olivat kai tuoneet sen joskus kotiin. Niistä hän sitten vain tiesi.

(--)

Veera: Se kai minua ahdisti kaikkein eniten, koska ne ei tiedostaneet sitä, että se todella voi aika huonosti se Sinikka. Että sillä oli paha olla. Minkä kuraattori oli viestittänyt. Sitä vanhemmat ei tajunneet ollenkaan. En minä ainakaan onnistunut sitä viestittämään. Se ei ottanut sitä vastaan." (K3, 4—5)

Ilmenee kiinnostava jännite. Veeraa ihmetyttää, kuinka vähän vanhemmat ovat huolissaan taikka kiinnostuneita tytön asioista. Kuitenkin hän tietää, että vanhemmat eivät tiedä kaikkein huolestuttavimpia juttuja. Sosiaalityöntekijä saa tietoa isän käsityksistä ja kannasta. Isä haluaa vetäytyä, ei näe itseään osallisena: Sinikka vain on tuollainen, Sinikka vain kiusaa heitä. Veli tulee vedetyksi mukaan vertailukohteeksi kahtaalle: sille, että Sinikka ei ole kunnollinen ja sille, että heillä on kunnollinenkin lapsi. Puhelun jälkeen sosiaalityöntekijä miettii uudelleen tahtunutta.

“Tältä istumalta tuntuu huonolta ajatukselta piirtää joku systeemi-kartta, jos kerran isä ei tule. Täytyy sitten vain keskustella.” (V, 10)

Yritän haastattelussa saada tarkempaa käsitystä, mikä aiheutti suunnitelman muutoksen. Tulkitsin Veeran loppulauseen alistuneeksi huokauk-

seksi: täytyy tyytyä sitten vain keskustelemaan, siis ei oikein mihinkään. Yritän selvittää, mistä kaikesta suunnitelman muutoksessa oli kysymys ja mistä alun pitäen muotoutui ajatus systeemikartan piirtämiseksi.

Tarja: “(--). Nyt kun sinä olet menossa siihen kokoukseen niin kirjoitit, että tältä istumalta tuntuu huonolta ajatukselta piirtää joku systeemikartta(--).

Veera: Sitten kun tilanne olikin sellainen, että äiti vain tuli. Ja sekin epäili hirveästi meitä: mikä istunto tämä on? Tuntui, että jos minä tässä vielä rupean piirtämään, niin sitten se ei tajua mistään mitään.” (K3, 5—6)

Myöhemmin (K5) sosiaalityöntekijä vielä pohti, että jos hän olisi nähnyt äidin, ei hän ehkä olisi suunnitellut systeemikartan piirtämistä lainkaan, ja että idea syntyi, kun muutakaan ei keksitty. Toisin sanoen jo äidin olemus viestitti jotain sellaista, joka orientoi sosiaalityöntekijää toisenlaiseen työskentelytapaan. Suunnitelma siis kaatuu. Sosiaalityöntekijän emootiopohjainen ja ensihavaintoihin nojaava tunne siitä, ettei tietojen sijoittaminen kartalle auta äitiä ymmärtämään tytön tilannetta, muuttaa toiminnan “pelkäksi puheeksi”. Minulla oli oletus, että Veeran innokkuus systeemikartta-ajatukseseen edusti hukkuvan oljenkorrtta, joltain mihin tarttua, jotta pääsisi pinteestä. Ilmenee kuitenkin varsin pian, että tähän tarvittavat voimavarat ovat riittämättömät. Asiat ja ihmiset, joiden varaan Veera laskee, “pettävät” vuorollaan. Peilailen näitä ajatuksia.

Tarja: “Sinulla oli jännä, kun sä oot tätä ennakoinu, ja näitä oleellisia juttuja kirjannut ennen palaveria. Että silloin vielä ennen sitä palaveria sinulla oli toive, että äiti näkisi tämän jutun kuitenkin laajemmin? Että se näkisi muuta kuin riitoina kotiintuloajoista. Että se kiinnostuisi uudella tavalla tyttärestään. Sitten sinua kiinnosti se ylipäättään, että tulee äiti ja minkä oloinen ja näköinen se oli ja pystyykö hänen kanssaan juttelemaan? Ottaako hän enemmän vastuuta? Minkälainen ajatus sinulla oli siitä äidin (.)? Tämä vaikuttaa sillain toiveikkaalta, että jos siitä sit kuitenkin saisi ((tu-kea)). Oliko se sinun jutun jäsennys paljon äidin varassa? Sinä olit jutellut isän kanssa. Huomaat, että isä vetäytyy, se ei niinku oo (.). Sinulle jää tavallaan äiti!?”

Veera: Nii joo, sitten piti tavallaan kaikki laittaa yhden kortin varaan.
(naurahdus)

Tarja: Nii, tätä just. Oliko sinulla sellainen olo?

Veera: Kyllä joo. Koska äiti oli kumminkin koko ajan ollut se aktiivisempi siinä. Sehän oli joskus edellisen sosiaalityöntekijänkin kanssa jutellut tämä äiti.” (K3, 6)

Korttitalo alkaa uhkaavasti luhistua. Veera toivoo ensin molempien vanhempien tapaamista, mutta alistuu siihen, että edes isä patistaisi äidin tulemaan. Kun isästä ei ole tulijaksi, vaan hän vetäytyy, olisiko äidistä? Sosiaalityöntekijä ikään kuin kiinnittää toiveensa enää toiseen vanhempaan, äitiin. Häntä kiinnostaa nähdä äiti, ja hän miettii, pystyykö äidin kanssa ylipäättään keskustelemaan. (V, 11) Mutta miten käy? Äiti tulee patistettuna.

Veera: “(--))Muistan, kun äiti tuli sinne meidän kerrokseen. Se kuikuili ensin sieltä nurkan takaa, että tännekö hänen pitäisi tulla. Se oli just sellaisen oloinen, että ajattelin, jaaha, että tulee ihan patisteltuna. Sinikka on varmaan siinä ihan oikeassa, että ne ei olisi tulleet, jos ei olisi soiteltu.” (K3, 4)

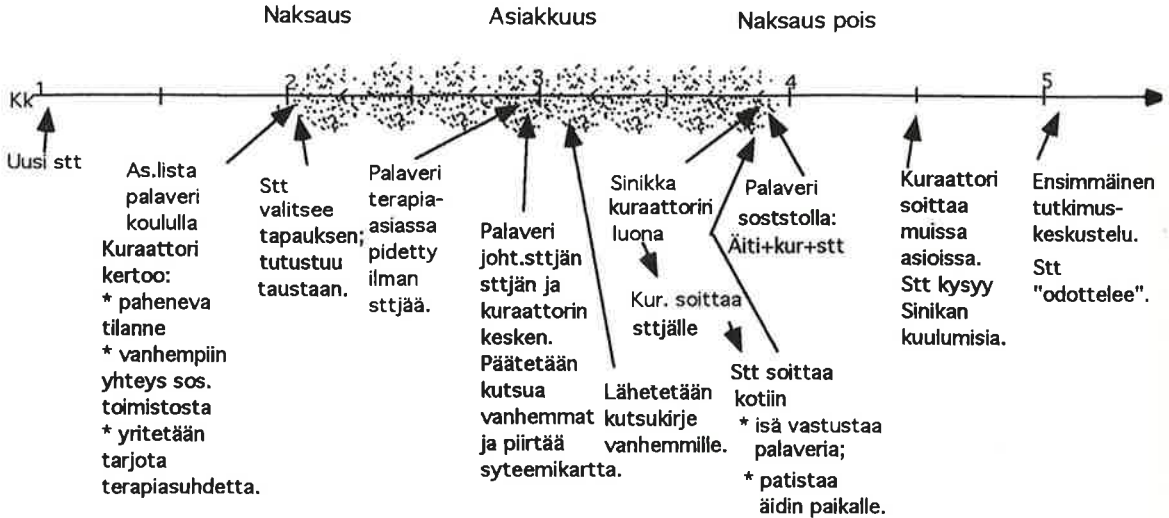
Äiti on paljon vanhemman oloinen kuin sosiaalityöntekijä oli odottanut. Keskustelu lähtee liikkeelle, alkukireys saadaan puretuksi. Perhetyön toimintasuunnitelman rakentuminen on äidin varassa. Implisiittisesti sosiaalityöntekijä ehkä toivoo, että äidillä osoittautuisi olevan sellaisia voimavaroja, joihin hän voi liittää omia perhetyön resurssejaan ja näin muodostaa jonkinlaisen yhdistelmän tytön voimavarojen tukemiseksi. Ensivaikutelma kuitenkin horjuttaa uskoa tähän rakennelmaan.

Väilyhteenveto

Asiakkuus alkoi välittömästi naksauksesta. Veera vedettiin vauhdissa mukaan kiihdyttävään junaan — oikeastaan niin kovassa vauhdissa, ettei hän ehtinyt edes asettaa itselleen kysymystä lastensuojelun asiakkuuden tarpeesta. Hänellä sydän vielä läpähti mukaan vetämisen tapahtumasta. Kun Veera ehti miettimään tapahtunutta, hän koki joutuneensa melkoiseen ristivetoon. Ja heti seuraavalla pysäkillä juna lähti etuikaan, ja Veera jäi kyydistä. Hän on hämmästynyt ja pettynyt. Johtavan sosiaalityöntekijän järjestämässä yhteisessä palaverissa kuraattorin kanssa

Veera saattoi palata Sinikan asiaan. Työntekijät laativat yhteisen suunnitelman palaverista, johon vanhemmat kutsutaan.

Kuva 5. Sinikan lyhyt asiakkuus (T2).



Prosessin edetessä sosiaalityöntekijä saa lisää tietoa työstä kuraattorin kautta, isästä puhelimitse, äidistä palaverissa, veljestä vanhempien käsityksenä. Hän pettyy ja harmistuu, melkein pä tuskastuu asioiden saamista käännteistä. Elementteihin tulee yhä enemmän ristiriitaisuutta: suunnitelmat murenevät, sosiaalityöntekijän mahdolliset liittolaiset ja toiveet voimavarayhdistelmistä hupenevat, ja viimeinen toive on äidissä ennen palaveria.

Pois asiakkuudesta -naksaus

Sinikan tapauksessa lastensuojelun asiakkuusvaihe oli lyhyt, ja se tavallaan sekoittui sosiaalityöntekijän tehtävän hakuun ja asiakkuuden sisällön määrittämiseen. Tätä tapausta voisi luonnehtia *pikkuasiakkuudeksi*, joka tultuaan vireille oli lyhyen, tietyn selvittelyn ja tutkinnan ajan asiakkaana, mutta määrittyi sen jälkeen pois lastensuojelun asiakkuudesta. Siinä prosessissa, miten asiakkuus tuotetaan pois, näyttäisi ilmenevän kiinnostavaa samanlaisuutta kuin prosessissa, jossa asiakkuus tuotetaan. Tässä tapauksessa määrittymisen kehittyminen on hyvin esillä.

Kun viranomaispalaverissa päätetään kutsua tytön vanhemmat palaveriin sosiaalitoimistoon, ilmapiirissä korostuu aktiivinen yhteistyökentelyn alku ja odotus. Kuitenkin mitä lähemmäs palaveri tulee, sitä vähemmän siihen kiinnittyy odotuksia ja sitä vähemmiksi käyvät myös käytettävissä olevat vaihtoehdot. Palaveri muodostuu taitekohdaksi, jossa kaikki sosiaalityöntekijän psyykkisen orientoitumisen elementit ovat liikkeessä.

Sosiaalityöntekijän suhde asiakkaaseen

Ensimmäinen ja ainoa “perhetapaaminen” tarkoittaa äidin, kuraattorin ja sosiaalityöntekijän tapaamista. Äiti tulee paikalle patistettuna. Äiti kuitenkin avautuu puhumaan, ja puhuu paljon. Vedän yhteen aineiston pohjalta luomani käsityksen.

Tarja: “(--)
Äiti tulee noin kun sinä kuvasit. Sieltä tulee sitten tietoa perheen tilanteesta: kiltistä veljestä ja isän juomisesta jotain. Sitten myös äidin roolista, että äiti kuvaa itseään sellaisena perheen vahvana naisena. Sitten sinä jätät miettimään sitä, että mitä se oikein nyt tarkoittaa. Pitääkö olla vahva jaksaakseen perheensä kanssa. Sitten äiti vahvistaa sitä käsitystä, minkä sinä olet ilmeisesti saanut isästä: vähän poissaoleva, ei puutu perheen asioihin. Kuitenkin hallitsee sen juomisen kautta. Sitten tulee tytön tilanteet, mitä äiti ei tiedä. Sitten äidin tapa, että jos ei auta kuri, ei auta puhuminen. Hän on yrittänyt vähentää uskonnollista puhetta, mutta nyt on vähän vähissä tämä, että mitä voi tehdä. Sitten sinä väsyit.

Veera: Joo, sen muistan, sen väsymyksen. Ykskaks tuli, että nyt minä kohta nukahdan. Tuli sellainen ihan ääretön väsymys. Minä en tajua. Tulin ihan väsyneeksi. Ehkä se oli sitten se, että minä olin jotenkin odottanut jotain tästä palaverista. Sitten siitä ei tullut oikeastaan yhtään mitään. Se jännitys tavallaan laukesi ja mitä mä olin skarpannut siinä alussa. Mä vaan tulin niin väsyneeksi ja muistan, kuinka se äiti sitten loppujen lopuksi puhui ja puhui ihan hirveästi. Hän toi kuitenkin esille ihan omaa, että miten vaikeata hänellä on ja miten vaikeata on kuitenkin olla sen isän kanssa. Minulle tuli mieleen just sellainen, että onko tämä just tyypillinen alkoholistiperheen äiti, joka on just tämmönen, jolla on kauha kädessä, tämmönen (naurahdus). Onko hän just sellainen, ja hän kokee sen hirveän vaikeana. Eihän siitä ((palaverista)) tullut ollenkaan sellainen, mitä minä olisin halunnut.

Tarja: Sinä et pystynyt rakentamaan sitä äidin varaan?

Veera: En. Sitten me jäätiin vain sillein, että noh. Ainoa lopputulos, että täytyy vain sitten katsoa, että miten tämä sitten tästä(--)(K3, 6—7)

Sosiaalityöntekijä kuvaa huikealla tavalla istunnon prosessia. Lopputuloksena hän menettää toivonsa, pettyy odotuksineen. Sosiaalityöntekijä kuvaa konkreettisesti, miten emotionit kertovat määrityksen suunnan. Äiti puhuu molemmat työntekijät väsyksiin. Työntekijät vaihtavat katsekontaktia, jonka viestin sosiaalityöntekijä tulkitsee myös kuraattorin väsymisenä. Arvelen, että sosiaalityöntekijä on saanut omakohtaisen kokemuksen, joka auttaa häntä ymmärtämään tytön ja äidin suhdetta entistä paremmin: tämäkö sama tunne on työlläkin äitinsä kanssa?

Istunnossa työntekijöiden työnjako muodostui sellaiseksi, että kuraattori puhui sosiaalityöntekijää enemmän, koska tunsu tapausta paremmin ja myös tiesi, mitä ei saa ilmaista äidille.

Äidin vahva uskonnollisuus (johon keskustelussa oli edellä viittaus) ei näy asiakirjoissa lainkaan. Muistan, että tämä asia oli kuitenkin esillä jo ensitapaamisessamme. Kuraattorin oli täytynyt mainita uskonnollisuus asiaksi, joka oleellisesti liittyy tytön ja äidin sukupolviuuluun.

Uskontosuhde on usein vaikea asia käsiteltäväksi eksplisiittisesti. Kysyinkin tätä erikseen sosiaalityöntekijältä, koska se pohditutti minua. Hän kytki suhtautumisen asiakkaiden uskonnolliseen vakaumukseen sosiaalityön ammatilliseen kulttuuriin ja eettisiin periaatteisiin: on tapana, että toisen uskonnollinen vakaumus tulee hyväksyä. Sitä ei saa pitää lähtökohtaisesti negatiivisena asiana. Veera tuntee tämän lahkoon uskon-

nollisia periaatteita ja käytännön toimintatapoja myös oman kokemuksensa pohjalta. Seurakunta on hänelle tuttu lähisukulaisten kautta. Hän tietää, että uskonto ohjaa ratkaisemaan ongelmat etsimällä vastausta Raamatusta ja rukoilemalla. Seurakunta on jäsenelleen tärkeä, ja se antaa parhaassa tapauksessa myös voimia ja tukea vaikeuksissa. Veeran tulkinnan mukaan äiti ikään kuin vapautti itsensä vastuusta toteamalla, että "pitää vaan rukoilla", että se Sinikka siitä (K4). Veeraa vaivasi, ettei äiti ymmärtänyt, mistä on kyse, ja ettei hän voinut siitä kertoa. Palaverin jälkeen sosiaalityöntekijä kirjoittaa vihkoon:

"Äiti alussa skeptinen koko tapaamiselle. Ei usko sen auttavan yhtään. Äiti kokee, ettei voi tytölle mitään. Puhe ei mene perille ja kurittaminen ei auta." (V, 11)

Olin hahmotellut kolmanteen palaveriin hypoteesin siitä, miten tässä asiakkuudessa erilaiset sosiaalityöntekijän strategiat hiljalleen vetävät vesiperän; miten ei jää enää mitään muuta kuin Sinikka, jonka resurssihin voi nojautua. Tavallaan palaveri edusti hetkeä, jossa asiakkuus lopulta määrittyy joksikin konkreettiseksi sosiaalityöntekijän työssä. Sitä oli edeltänyt nopea naksaus, jossa piti tutkittaman tytön sijoituksen tarvetta erityisesti avohuollon riittävyuden osalta. Tätä oli edustanut kuraattorin paneutunut työskentely tytön kanssa ja kuraattorin keinojen loppuminen. Vahvistusta haettiin ensin terapiasta, jonka suhteen sosiaalityöntekijä jätettiin ulos. Sosiaalityöntekijältä odotetaan nyt yhteydenpitoa lähinnä vanhempiin. Ensimmäinen isä vetäytyy, ja kaikki odotukset kohdistuvat äitiin. Ja sekin toivo menee. Tarkastan hypoteesiani.

Tarja: "Sinulla oli kuitenkin sitä latinkia, että minkä varaan sinä sitä asiakkuutta oikein rakennat. Sinua ei oikein oteta mukaan, mutta kuitenkin otetaan. Sinulla on pettymys sinne ((viittaus terapiapalaverista pois jättämiseen)) ja sitten sinä petyt isän mahdollisuuksiin, että mihin rakentaa. Sitten sinulle tulee palaveri, jossa äiti"puolikin" pettää tavallaan. Sitten sinä jäät, että, mitä?"

Veera: Että jää vähän niinku tyhjän päälle.

Tarja: Oliko se se?

Veera: Kyllä kai. Ja just se, että äiti oli sen oloinen ja sen tuntuinen, että minä tajusin, että ei niillä ole ehkä niin paljoa yhteistä. Äidillä ja tyttäreillä. Ne oli niin selvästi eri sukupolvea. Niiden kielenkäytökkin on niin erilaista, että ei ne löydä sitä yhteistä säveltä.

Tarja: Silloin sinulle tuli ymmärrettävämmäksi se, että miksi on niin vaikeata ollut?

Veera: Niin, että miksei se ole kertonut mitään. Miksi ne vanhemmat ei tiedä mitään. Ymmärsin sen silloin, kun näin sen äidin. Ymmärsin, että se on varmaan niin, että Sinikka ei ole kertonut — eikä tulekaan kertomaan.” (K3, 8)

Alan vähitellen ymmärtää enemmän luottamuksellisuudesta ja salaisuuksista tässä tapauksessa. Kysymys taitaakin olla suhteessa ennakoituihin tapahtumiin — mahdollisuuksiin taikka vaikeuksiin, joita teeman (salaisuuksien) yhteisen avaamisen ajatellaan tuovan mukanaan. Molemmat, sosiaalityöntekijä ja kuraattori, ovat enemmän toiveikkaita tytön omien kuin vanhempien resurssien suhteen. He eivät näe perheessä voimavaroja tytön pulmien selkiintymiseen. Toive kohdistuu tytön kehittymiseen, itsenäistymiseen ja vastuullisuuteen. Aivan samalla tavalla loppuu vireilletulovaiheessa pidetty palaveri: viittaukseen tytön itsenäistymisestä. Aikaisempi asiakirjamerkintä on entistä helpompi ymmärtää tämän uuden kokemuksen valossa.

Veera: “(--))ja sit sen jälkeen vielä, kun mä olin tavannu sen vanhemmat, niin tai äidin, niin kyllähän mä sit huomasin, että jos ei se ((Sinikka)) rauhotu niin, emmä usko, että ne ois pystyny sitä, kunnonlla(.) ei ne(.) tai se äiti ei ainakaan, koska se ei edes tienny mistään mitään.

Tarja: Eli näit sä sit sillai, että tavallaan sieltä kotoa ei löydy sellaista tukea, joka auttais sitä tyttöä tossa tilanteessa? (keskeytetään)

Veera: Joo, ei, ei. Ainoa, ainut mikä oli silloin se, että mä aattelin, jos se itse rauhoittuu vaan (.) tai että tulee toisia ajatuksia.” (K2, 10)

Viimeiset asiakirjamerkinnät on tehty palaverin jälkeen, ja ne koskevat sekä palaverissa esille tulleita asioita ja siinä sovittua että myös kuraattorin ja sosiaalityöntekijän välistä tiedonvaihtoa, jota ei ole käsitelty äidin kanssa. Sosiaalityöntekijä on “epähuomiossa” kirjannut ATJ:lle myös asioita, joita on varjeltu vanhemmilta. Veera lipsauttaa varjellun asian asiakirjaan, johon vanhemmillä on oikeus. Mutta osuutensa voi olla tutkimuksellakin. Olin käynyt aineistoa läpi jo useaan kertaan, ennen kuin kiinnitin huomiota siihen, että itse asiassa tämän palaverin muistiinpanot olivat ainoat Veeran virallisesti tekemät muistiinpanot koko ajalta. Hän oli mitä ilmeisimmin niin keskittynyt vihkotyöskentelyyn, ettei energiaa eikä aikaa jäänyt virallisiin muistiinpanoihin. Ja nyt kootessaan palaverin asioita Veera tuli kirjoittaneeksi myös muuta aikaisempaa asiaa. Palaverissa oli esillä kolme teemaa: koulunkäynti, autovarkaudet ja isän juominen. Jatko jätetään äidin varaan.

“Äiti (--) on nyt kotona kolmatta viikkoa (--) hän on pystynyt vähän vartioimaan mitä Sinikka tekee ja myös pitämään huolta siitä, että Sinikka menee kouluun. Äiti onkin siksi huolissaan mitä tapahtuu kun hän menee taas töihin. Sovittu, että äiti heti ilmoittaa kouluun tai sosiaalitoimistoon mikäli poissaoloja tulee. Sinikan taustalla on autovarkauksissa mukana oleminen, mistä hän jäi kiinni mutta pojat pääsivät karkuun. Äidin mukaan Sinikka ei kuukauteen enää ole liikunnut näitten poikien kanssa (--) Sinikka on autovarkauksien jälkeen ollut enemmän kotona ja tullut aikaisemmin kotiin viikonloppuisin (--) kesän jälkeen isä ei ole juonut (--) äiti soittaa mikäli tarvetta.” (ATJ, palaverin jälkeen)

Se mikä koskee Sinikan tilannetietoja, on tietoja paremmasta. Palaan vielä täsmentämään hetkeä, jolloin asiakkuusmäärittäminen naksauttaa pois. Palaverin jälkeiset muistiinpanot antoivat minulle aiheen olettaa, että huojentavat tiedot Sinikan koulunkäynnin ja kaveripiirin sekä isän juomisen suhteen vähensivät myös sosiaalityöntekijän kokemaa velvollisuutta toimia asiassa.

Tarja: “(--) Sä tulet väsyneeksi. Sinua harmittaa palaverin jälkeen. Saat jostain voiman, jonka perusteella sinä voit vetäytyä siitä ((tapauksesta)). Jostain sinä saat toiveikkuutta tai sellaista tietoa tai jotain vihjettä, jonka koet, että nyt sä voit vetäytyä. Nyt sinua ei tarvita. Nyt tämä ei määrity lastensuojelun asiakkuudeksi enää aktiivisessa mielessä.

Veera: Kai se oli sit se, että tuntui, että ei ollut vaihtoehtoja. Että oli pakko sitte. Toinen vaihtoehto oli se — me mietittiin — että täytyy sitten jotain tapahtua. Jotain konkreettista, jolla se taas aktivoituu. Täytyy tulla jokin uusi ilmoitus tai uusi tällainen huoli, että olisi taas syytä ottaa yhteyttä näihin vanhempiin. Tai sitten toinen vaihtoehto, että olisi pitänyt kertoa näille vanhemmille, mitä kaikkea siinä oli tapahtunut. Mutta ei sekään tuntunut silloin järkevältä, varsinkaan, koska se tyttö ei halunnut sitä.” (K3, 7)

Veeran viimeinen kommentti tuo esiin muutoksen hänen suhtautumisessaan salaisuuksien suhteen. Hän ei enää ole vaivautunut siitä, että vanhemmat pidetään tietämättöminä, vaan nyt myös hän painottaa erityisesti sitä, että tyttö ei halunnut kertoa asioistaan. Henkilökohtainen kosketus tuotti jotain sellaista, joka perustelee tällaisen toiminnan.

Lisäksi pohdinta tuo esiin, miten tilanteen ratkeamisen avain on ollut ja jää/jätetään tytölle itselleen. Tässä sosiaalityöntekijän ja vanhempien toiveet ovat lopulta saman suuntaiset. Työntekijätkin lopulta toivoivat, että Sinikka rauhoittuu ja hänen elämänsä tulee muuta kiinnostavaa tilalle.

Veera näkee Sinikan ensimmäisen kerran vasta pari päivää palaverin jälkeen. Sinikka tuli tyttökaverinsa Sadun (joka myös on Veeran asiakas) kanssa kadulla Veeraa vastaan. Tytöt osoittivat Veeraa ja tirskuivat. Veera arvasi, että siinä on Sinikka. He eivät olleet juttusilla.

Sosiaalityöntekijän suhde kuraattoriin

Veera kirjoitti vihkoon tunnelmiaan ennen palaveria. Hän toivoi, että palaveri ainakin tutustuttaisi äidin kuraattoriin ja että äiti voisi tarvittaessa asioida kuraattorin kanssa:

“Olisi hyvä saavuttaa äidin luottamus etenkin ehkä kuraattoriin. Ennakoin, että se tulee onnistumaan. Ainakin aikaisemmin, kun ollaan otettu asiakkaita vastaan kuraattorin kanssa, niin tunnelma on ollut hyvä ja alkukireys on saatu nopeasti poistettua.” (V, 11)

Tämän vihkomerkinnän perusteella kyselin tarkemmin siitä, miten määrittäminen tapauksen siirtämisestä takaisin kuraattorille syntyi, mihin toive nojautui.

Tarja: “Sitten sinulla oli kolmas teema mitä mietit ennen sitä ((palaveria)) ja ennakoit, että olisi hyvä, jos äiti ja kuraattori saisi keskenään luottamuksellisen suhteen (--). Millä tavalla sinä tämän ennakoinnin nivellät siihen, että miten sinun päässä alkaa jäsentymään se lastensuojelun asiakkuus sinun työnä ja kuraattorin työnä? Sinulla oli sellainen toive, että(.) Missä vaiheessa sinulle tuli sellainen toive, että kuraattori hoitaisi sitä, enemmän kokonaisuutta, eikä antaisi sinulle vain tätä vanhempien vetämistä?”

Veera: Se oli kai siksi, koska työllä ja kuraattorilla oli jo ihan tällainen luottamuksellinen ja hyvä suhde. Minä kai elin siinä toivossa, että äiti voisi enemmän kokea, että kuraattori olisi sellainen (.) koska kuraattori on kuitenkin kuraattori eikä lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Että hänen voisi olla kuraattoriin helpompi ottaa yhteyttä. Kuraattorin kanssa tehdä ehkä jotain suunnitel-

mia, että miten hän voisi toimia sitten Sinikan kanssa. Tai mitä ne voivat yhdessä tehdä tai voisivatko he mitään tehdä yhdessä.” (K3, 6)

(--)

Veera: “(--)

Ja että äiti lupas (.) annettiin puhelinnumerot, molempien meidän, että äiti ottaa yhteyttä mikäli tilanne sitten pahenee. Tai ett Sinikka lopettaa koulunkäyntinsä ihan kokonaan tai tulee jotain uusia rikoksia. Siinä mielessä hän kumminkin, no nyt jälkeinpäin, niin kuitenkin(.) koulunkäyntihän parani. Ja rikoksia ei tullut. Enemmän kuitenkin tavallaan ne näkyvät ((oireet)) pois-tui. Tai se ((tilanne)) parani kumminkin. Emmä sit tiedä, ainakin se oli joku hyvä lopputulos siitä, että äiti sanoi että on ihan mukava tulla. Ja oli ihan kiva käydä teillä, että ei se ollutkaan niin paha kuin mitä hän ajatteli. Olihan siinä sitten jotain hyvää.” (K3, 7) (naurahdus)

Tarja: “Sitten se naksautti siihen, että no soromnoo, hoitakoon kuraattori, ja toivottavasti äitikin ottaa siihen yhteyttä.

(naurahtelua)

Veera: Joo. Että palataan sitten, jos on taas hengen hätä. Jos tulee sitten sijoitus. Olen miettinyt jälkeinpäin, että jos olisi tarvinnut (.) Jos olisi tullut sijoitus niin silloinhan nämä kaikki asiat olisi tulleet kumminkin ilmi. Olisihan ne tulleet siihen huostaanoton perusteluihin sitten, että miksi otetaan huostaan.

Veera palaa alkuasetelman voimavaroihin: Sinikan ja kuraattorin hyvään ja luottamukselliseen suhteeseen. Veeralta oli toivottu yhteistyötä vanhempien kanssa; vanhempien vetäytyminen oikeuttaa sosiaalityöntekijän vetäytymään tapauksesta. Isä jätetään syrjään, ja kuraattori jatkaa. Äiti jätetään sivummalle, ja hänen toivotaan aktivoituvan kuraattorin “apurina”. Näin sosiaalityöntekijä voi vetäytyä; ensin odottelemaan ja sitten kokonaan, jos uutta pulmaa ei ilmaannu. Tarkennan vielä lopuksi, naksautiko asiakkuus pois heti palaverin jälkeen vai vasta odottelun jälkeen (kun mitään erityistä ei ilmaantunut).

Tarja: “Miltä sinusta tuntui tämä? Löysitkö sinä mielestäsi sen, että miten se naksautti pois?

Veera: Minä tajusin sen vasta palaverin jälkeen. Ehkä pari päivää sen jälkeen, että hei, tähän on ohi. Enhän minä tässä enää tee yhtään mitään. Ehkä mietin sitten vielä, että mitä nyt voisi tehdä. Voisiko vielä tehdä jotain. Sitten vain totesin, että ei. Parempi melkeen tää, että odottaa nyt vain, ennen kuin saa jotain konk-

reettista. Odottaa vain, että kuraattori soittaa. Me soitellaan kuitenkin joka viikko. Kumminki mä aina kysyn, silloin alkuvaiheessa kysyin, että mitä Sinikalle kuuluu. Usein oli sillein, että ei mitään. Ei ainakaan kuraattorilla ollut mitään erityistä tietoa. Tai ei ainakaan sellaista, että se oli ajatellut, että se kertoisi.” (K3, 11)

Vielä Veeran loppukommentti kertoo epäilyksestä. Vai kertooko se epäilystä lainkaan? Ehkä se kertoo myös työnjaon toteutumisesta. Kun ei kuraattorin tietoon tule mitään lastensuojelun sosiaalityöntekijälle kuuluvaa, ei ole aihetta kertoa asiakkaan asioista. Ei ole aihetta “levittää Sinikan storya” eteenpäin, kuten Sinikan toive on ollut kaiken aikaa.

Väliyhteenvedo

Sosiaalityöntekijä saa lisää ja nyt ensi kertaa suoraa, välitöntä tietoa perheestä. Hän tekee havaintoja vanhemmista: puhelimitse isästä ja kasvokkain äidistä sekä äidin kertoman perusteella perheen tilanteesta. Hän havaitsee, että isä ei suostu kontaktiin mutta äiti suostuu patistettuna tapaamiseen — ja yllättäen puhuukin paljon. Sinikkaa hän ei tapaa vieläkään. Sosiaalityöntekijä päättelee välittömästi nähtyään äidin, että sukupolvien maailmojen välillä on syvä kuilu. Käsitys vahvistuu, kun äiti alkaa puhua yhä vuolaammin. Toiseksi sosiaalityöntekijälle välittyy käsitys, että Sinikan suhde kuraattoriin on säilynyt edelleen hyvänä eikä tytön tilanne ole pahentunut, päinvastoin. Äiti antaa ymmärtää, että merkkejä on parempaan päin.

Tulkitsen asiakaskertomuksen muuttumista. Perheen normeista irti repäisevä tyttö on joutunut huonoon seuraan. Normaali sosiaalisaatiokehitys on vaarassa. Uhkaavan asosiaalisen kehityskertomuksen rinnalle tarjoutuu myös perhedynamiikkaan kytkeytyviä tulkintoja, joilla tytön rajuhkoa irtiottoa selitetään. Kun on tarjolla vihjeitä siitä, että jengitoiminta on vähenemässä ja perhe-elämäkin tasaantumassa, luotetaan taas tytön kykyyn selviytyä ja hakea tukea tarvittaessa. Tytön lähikehityksessä tuetaan ensi sijassa vastuullista itsenäisyyttä, luotetaan normaaliin itsenäistymiskehitykseen.

Emotionaaliset elementit ovat vahvat. Sosiaalityöntekijä pettyy ja väsyy. Hän oli odottanut toisenlaista tapaamista. Hän oli toivonut, että palaverissa löydetään sellaisia voimavarayhdistelmiä, joissa äiti voisi

olla avuksi. Mutta palaverin jälkeen sosiaalityöntekijä ei näe, mitä hän asiassa voisi tehdä. Hänen tunnelmansa kertovat, että isä ei välitä, äiti ei jaksa eikä osaa — toivottavasti tyttö pärjää. Veerasta alkaa tuntua, että jos joku, niin tyttö itse voi tehdä tilanteelleen jotain. Veera tulee toivottomaksi omien toimintamahdollisuuksiensa suhteen, mutta toiveikkaaksi kuraattorin mahdollisuuksien suhteen.

Moraaliset elementit ovat myös vahvat. Veerasta on edelleen väärin, että viranomaiset tietävät enemmän kuin vanhemmat, mutta että tyttöä ei auttaisi, vaikka äiti (vanhemmat) tietäisivätkin hänen henkilökohdaisista asioistaan, koska heidän maailmansa eivät kohtaisi. Veera arvioi, että ei ole mitään sellaista hänen tehtävissään, josta olisi apua tässä tilanteessa. Ainoa mitä hän voi tehdä, on rohkaista äitiä ottamaan yhteyttä. Sosiaalityöntekijä ei näe perusteluja Sinikan sijoitukseen eikä mahdollisuuksia sellaiseen avoimuuden tukeen, jota hän olisi antamassa — joten hänellä on oikeutus vetäytyä tilanteesta.

Kognitiiviset, emotionaaliset ja moraaliset elementit asettuvat uudelleen ja tukevat sen määrittymistä, ettei sosiaalitoimiston lastensuojelun asiakkuudelle enää ole sijaa. Veera tekee johtopäätöksen, että hän voi jäädä odottelemaan.

Esitän lopuksi Sinikan tapauksen jäsentymisen kahden taulukon avulla. Ensimmäisessä (taulukko 9) ovat esillä sosiaalityöntekijän ja muiden määrittämissä mukana olevien tahojen välinen suhde ja toiminnallinen kuvio sekä sen muutos määrittämisprosessin aikana, sen eri vaiheissa. Toisessa taulukossa ovat esillä sosiaalityöntekijän orientoitumisen elementit eri vaiheissa (taulukko 10).

Sinikan tapauksessa se, miten sosiaalityöntekijä tuottaa lastensuojelun asiakkuusmäärittäksen ja miten hän tuottaa päinvastaisen määrittäksen, on lyhyt mutta voimallinen prosessi. Se tapahtui puolessatoista kuukaudesta. Minua pohdituttivat paljon ne selkeät ”kaaret”, jotka näyttivät luonnehtivan tätä prosessia. Vahvimpana kaarena erotin emotionaalisen ja moraalisen virtauksen: valtava huoli ja ahdistus sekä sen tuottama välitön pelastusfarmo muuttuu hiljaiseksi toivottomuudeksi, väsymykseksi ja sen tuottamaksi vetäytymishaluksi.

Taulukko 9. Sosiaalityöntekijän suhde muihin tahoihin määrittämisen eri vaiheissa (T2).

<i>Suhde/vaihe</i>	<i>Vireilletulo</i>	<i>Naksaus</i>	<i>Naksaus pois</i>
Stt - ilmoittaja	* viranomainen ilmoittaa	* yhteistyökumppani ilmoittaa	* ei ilmoituksia
Stt - kuraattori	* kuraattori hoitaa * kuraattori ja stt järjestävät yhteistapaamisen äidin ja tytön kanssa * kuraattori suostuttelee tytön ja stt äidin * tavoitteena perhetyö	* kuraattorin keinot loppuneet * kur. huolissaan, että menossa sijoitukseen; pyytää stjtältä apua	* yhteistyötä palaverin toteuttamiseksi * sen jälkeen tarvittaessa
Stt - asiakas	* stt järjestää palaverin tapaa äidin ja tytön, joita yrittää ohjata keskinäiseen sopimiseen	* stt luottaa kuraattorin arvioon tytön suhteen (stt ei tapaa tyttöä). * miettii, miten saada vanhemmat mukaan tajuamaan mistä kysymys	* tyttö vetäytyy kuraattorin luo * isä vetäytyy tapaamisista * äiti tulee, mutta yhteisiä voimavaroja ei löydy
Johtopäätös	* stt voi vetäytyä, koska perhetyö ei käynnisty ja tyttö jää kuraattorin asiakkaaksi	* pakko tehdä jotain heti asiakkaaksi	* stt voi vetäytyä * stjtällä ei mitään tehtävää; * kuraattori jatkaa tukeamista, sijoitukseen ei tarvetta

Kognitiiviset elementit näyttäisivät tässä tapauksessa liittyvän voimakkaaseen emotionaalis-moraaliseen orientoitumiseen jännittävästi muuttuvalla tavalla. Aluksi kuraattorilta saatu ensi tieto kosketti sellaisia sosiaalityöntekijän reseptoreita, että tiedot saivat aikaan voimakkaan tunnereaktion auttamishaluineen. Kun sosiaalityöntekijä haluaa lopuksi vetäytyä koko tapauksesta, esillä olevat tiedot ja havainnot tulevat nyt perustelevaan vetäytymistä.

Esimerkkejä konkreettisista prosessin kaarista on muitakin. Tapaus oli vireille tullessa kuraattorin varassa ja sellaiseksi se jäi; sosiaalityöntekijälle ei löytynytäkään selkeää tehtävää. Sosiaalityöntekijä ei koko prosessin aikana tapaa Sinikkaa, ja kontakti äitiin jää yksittäiseen tapaamiseen — vireilletulovaiheessa edellisen sosiaalityöntekijän aikana oli paljon samaa. Kokonaistilanteen tulkinta oli liikkeessä, mutta sekin palaa lähtöruutuun: palataan tulkintaan sukupolvien välisen kuilun ylittämättömyydestä, jossa tytön on itse löydettävä oma suuntansa, ja toivotavasti se ei ole tytölle vahingollinen.

Taulukko 10. Sosiaalityöntekijän orientoituminen eri vaiheissa (T2).

Vaihe/elementit	Välitön naksaus; kuraattori kertoo työstä	Asiakkuus; tapaamisen valmistelua	Naksaus pois; palaveri pidetään
Kognitiiviset	<ul style="list-style-type: none"> * lahjakas tyttö * pinnaa koulusta * huonossa jengissä * raiskattu, tautiepäily * tyttö kieltää kertomasta vanhemmille tapahtumista * valmisteilla terapian aloittaminen * kuraattori ennakoii: koulu jää, jos mitään ei tehdä - ja pyytää sttjää ottamaan yhteyttä kotiin 	<ul style="list-style-type: none"> * tapaus ollut jo asiakkaana * suunniteltu terapiapalaveri pidetään ilman sttjää * lähetetään vanhemmille kutsu palaveriin * tyttö kertoo kuraattorille, etteivät aio tulla; alkaa soittelu: isä vetäytyy, äiti tulee patistettuna 	<ul style="list-style-type: none"> * äiti tulee patistettuna ja epäileväisenä * aukeaa kuitenkin puhumaan. Äiti kertoo: * tyttö ollut enemmän kotona * jengi jäänyt vähemmälle * isä ei ole juonut kesän jälkeen
Emotionaaliset	<ul style="list-style-type: none"> * huoli ja ahdistus tarttuu; miten voi selvitä tästä * tuntuu pahalta olla kertomatta vanhemmille 	<ul style="list-style-type: none"> * epävarma olo, hyväksyykö kuraattori uuden sttjän * pettymys, että jätettiin pois palaverista * salailu harmittaa * toive, että systeemikartan piirtäminen toisi ratkaisun niin, että vanhemmat tajuaavat siitä sellaisia asioita, joita työntekijät eivät koe saavansa kertoa 	<ul style="list-style-type: none"> * pettymys, että systeemi-karttaa ei voi piirtää, palaveri ei lainkaan vastaa suuria alkuodotuksia * pettymys siihen, että tuntuu siltä, ettei äidin ja tytön välille ole löydettävissä siltää sukupolvikuilun yli * stt väsyvästä * tuntuu, ettei voi tehdä mitään
Moraaliset	<ul style="list-style-type: none"> * tyttö pitää pelastaa pahalta maailmalta * pakko tehdä jotain 	<ul style="list-style-type: none"> * on väärin, että työntekijät tietävät enemmän kuin vanhemmat * on kuitenkin otettava yhteys vanhempiin 	<ul style="list-style-type: none"> * onneksi tilanne ei ole pahentunut * onneksi kuraattorin ja tytön välinen suhde on edelleen hyvä * siksi voin vetäytyä
Ennakoinnit	<ul style="list-style-type: none"> * terapiasta on hyötyä, jos tyttö hyväksyy terapeutin 	<ul style="list-style-type: none"> * äidin ja kuraattorin välille syntyy sellainen suhde, että äiti voi pitää yhteyttä kuraattoriin 	<ul style="list-style-type: none"> * äiti ei soita kuin hengen hädässä * kuraattorin ja tytön yhteydenpito jatkuu

Tiedolliset elementit koostuvat aluksi siitä, mitä kuraattori kertoo; siis kuraattorin välittämää epäsuoraa tietoa on paljon. Hallitsemaansa (luottamuksella kerrottuun) tietoon tukeutuen kuraattori tulee määrittäneeksi itsensä tietäväksi tapauksen suhteen. Hän määrittelee sosiaalityöntekijälle tiettyjä tehtäviä. Samalla hän tulee jättäneeksi sosiaalityöntekijän sekä juridisesti että toiminnallisesti hyvin hankalaan asemaan. Se herättää ristiriitaisia tunteita. Alkutiedot huolestuttavat sosiaalityöntekijää, ja prosessin aikana saanut tiedot vähentävät huolestumista, mutta lisäävät sen sijaan toivottomuutta.

Johtopäätöksiä ja pohdintaa

Seuraavissa pohdinnoissa teen joitain johtopäätöksiä sekä tämän että edellisen tapauksen perusteella. Aloitan palaamalla alkuoletuksiini, pohdin tutkimusaineistoa sekä metodin toimivuutta ja nostan pohdittavaksi kaksi tälle tapaukselle sen määrittymisen kannalta ominaista teemaa.

Tapaus 2 ja tutkimushypoteesit

Oletin, että erilaiset kognitiiviset, emotionaaliset ja moraaliset tekijät suuntaavat sosiaalityöntekijää, kun hän orientoituu määrittämään lastensuojelun asiakkuutta. Kuten Jatan tapauksessa, tässäkin tapauksessa orientoitumisen elementit määrittämisprosessin eri vaiheista avautuivat varsin luontevasti eriteltäviksi jäsenyksenkehikolle. Jatan tapauksessa erittely tuntui kuitenkin helpommalta ja selkeämmältä kuin Veeran tapauksessa. Ehkäpä näiden sosiaalityöntekijöiden orientoitumisen tavat tutkimuksissa tapauksissa ovat yksilölliset ja keskenään erilaiset. Veeran orientoituminen toi tavallaan täydentäviä elementtejä pohdintaani. Tämä käy ilmi seuraavasta.

Oletin myös, että mikään suuntautumiselementti ei yksin riitä määrittämään lopputulosta (asiakkuutta, naksasta), vaan erilaisissa tapauksissa (ajassa, paikassa ja kontekstissa) elementit ilmenevät eri tavoin, kussakin tapauksessa omanlaisena yhdistelmänä. Nyt kun olen käsitellyt kaksi tapausta, voin todeta, että kognitiiviset, emotionaaliset ja moraaliset tekijät todellakin painottuvat näissä kahdessa tapauksessa eri tavoin. Kun Jatan tapauksessa kognitiivisemotionaalinen erittely näytti korostuvan, Veeran tapauksessa *emotionaalis-moraalinen orientoituminen on vahvaa*. Tapausten vireilletulotavat olivat kovin erilaiset. Jatta saattoi eritellä tapausta pikku hiljaa ja Veera joutui yllättäen keskelle tapahtumia. Edelleenkin en voi väittää mitään siitä, missä määrin määrittymisessä on kysymys persoonallisista eroista, tapauksen, tutkijan taikka tutkimustavan tuottamista eroista ja näiden erilaisista yhdistelmistä.⁵⁵ Tässä vaiheessa uskon, että kysymys on kokonaisuudesta.

⁵⁵ Tosin toisistaan riippumatta molemmat sosiaalityöntekijät, Jatta ja Veera, kommentoivat luettuaan tämän kohdan, että kysymys on myös persoonallisista eroista.

Emotionaalis-moraalisen suuntautumisen vahvuus tuli näkyviin esimerkiksi siinä, kun Veera "tuuletti" tilannetta jo ensitapaamisellamme. Hän suuntautui aktiivisesti selkiyttämään ahdistavaa ja epäselvää kokonaisuutta heti naksauksen jälkeen. Välitön asiakkuusmääritys pakottaa miettimään kolmatta hypoteesia tarkemmin. Oletin nimittäin, että sosiaalityöntekijä ei tuota määritystä passiivisesti, vaan eri elementtien yhdistelmä on tapauskohtaisesti sosiaalityöntekijän aktiivisen suuntautumisen tulosta. Joudun täsmentämään, mitä tarkoitan aktiivisella suuntautumisella. Tässä vaiheessa mietin emotionaalisesti käynnistyvän suuntautumisen luonnetta: onko se pikemminkin reaktiivista, mutta ei kuitenkaan passiivista? Jos passiivisuus on oma-aloitteisuuden vastakohta, missä sitten oma aloite syntyy, mikä sen tuottaa? Tarkoitan aktiivisuudella ikään kuin omasta (tietoisesta tai harkitusta) aloitteesta käynnistyvän toiminnan lisäksi myös emotionaalista aktiviteettia tai virittymistä tietylle aaltopituudelle. Virittyneisyys (vrt. Saarnio 1993), aktivoitunut tila helpottaa silloin yllättävän tai uuden tiedon vastaan ottamista. Tieto kiinnittyy tällaiseen resonanssipintaan jo ennen kuin sitä voi tietoisella tasolla jäsentää, siis se *ilmenee tunteena*. Siten Veeran aktiivisuus suuntautumisessa lastensuojelumäärityksen tekemiseen on pikemminkin emotionaalisesti virittynyttä, piiloista aktiivista toimintaa.

Oletin, että sosiaalityön luonne ilmenee tapauskohtaisesti kognitiivisten, emotionaalisten ja moraalisten tekijöiden keskinäisessä yhdistymisessä. Tässä tapauksessa sosiaalityö korostuu tunnetyönä. Muotoutuva asiakaskertomus näyttäisi rakentuvan tunnelmille. Kehkeytyvä määrittäminen konkretisoituu niiden välilyöksellä. Emootiot (kuten Veeran väsymys) kertovat ensin, omalla kielellään, siitä, minkä tietoisesti voi jälkikäteen paikantaa esimerkiksi esteeksi tai mahdollisuudeksi. Siten *sosiaalityön tunnetyö muuttuu tutkimusprosessissa diskursiiviseksi ja refleksiiviseksi*.

Tapaus ilmentää myös, miten sosiaalityössä joudutaan äkillisesti muuttuneiden tilanteiden eteen — tai ainakin niin, että vasta tilanteiden kärjistyttyä sosiaalityöntekijää kutsutaan tai velvoitetaan mukaan.

Määrittämisprosessin "näkyvät" ainekset tulevat Veeran tapauksen kautta hyvin näkyviin. Päiväkirja-aineisto tarjosi perustan, jolla keskustelu voitiin käydä tutkimuskysymysten kannalta hedelmällisesti ja jolta voitiin etsiä yhteistä tulkintaa. Sekä valmistautuessani tutkimuskeskusteluihin että keskustellessamme koin eräänlaisia huippuhetkiä. Olin muun muassa välähdyksenomaisesti oivaltavinani, miten "tunteet kertovat" Veeralle etenemisen suunnan, muotoilin tästä hypoteesini

Veeralle ja mietimme sitä. Palaan tähän tarkemmin arvioidessani aineistoja ja metodologiaa.

Oletin, että toiminnallinen *kuvioituminen* eri tahojen kanssa liittyy tapauskohtaisesti määräytyviin yhdistelmiin: millaista toivottomuutta taikka voimavaroja sosiaalityöntekijä näkee tilanteessa, jossa *käytettävissä olevan voimavarayhdistelmän pitäisi vakuuttaa* asiakkuuden tai ei-asiakkuuden tarpeesta. Aluksi kuraattori pyytää apua ja kertoo samalla pitkäaikaisesta asiakassuhteestaan tyttöön. Alkuselvittelyyn on siis tarjolla resursseja. Sosiaalityöntekijä tulkitsee tytön suhteen kuraattoriin voimavaraksi, mutta ei löydä itselleen sopivaa yhdistelmää äidin eikä isän suuntaan. Tavattuun palaverissa äidin hän ymmärsi kokemuksellisesti tyttöä tämän tilanteessa ja oivalsi, että kuraattorilla on paremmat mahdollisuudet tukea tyttöä kuin hänellä. Käytettävissä oleva voimavarayhdistelmä viittaa enemmän kuraattorin ja tytön suuntaan kuin sosiaalityöntekijän ja vanhempien suuntaan, jossa näkyvillä on pikemminkin toivottomuutta. Veera ei vakuutu lastensuojelun sosiaalityöntekijän tarpeesta eikä tehtävästä tässä tapauksessa. Tilanearvion kognitiivisena sisältönä oli mahdollisten voimavarojen ja niiden yhdistettävyyden kartoitus. Yhdistelmät, joissa Veera olisi ollut mukana, eivät tuntuneet onnistuvilta; tunnelmat kertoivat Veeralle, että hänen on vaikea sijoittaa itseään näihin kuvioihin tulevaisuudessa. Mutta ei riitä, että on selvitetty voimavarayhdistelmiä ja koettu ne hankaliksi, vaan vetäytymiseen tarvitaan vielä vahvistus. Lopulta moraalilla antaa tai ei anna Veeralle vahvistusta suuntautua vetäytymiseen.

Kysymys on kolmikosta (sosiaalityöntekijä, kuraattori, asiakas), jossa yksi taho, asiakas, jakautuu omaksi kolmikoksi (Sinikka, äiti, isä). Siniikan tapaus pulmallistaa lastensuojelun asiakaskäsitteen vähintään kahdella tavalla. Ensinnäkin Veera koki prosessin alussa, että hänen asiakkaansa oli Sinikka, ja prosessin edetessä hän hahmotti asiakkaaksensa perheen. Molemmat ovat abstrakteja asiakkaita. Tosiasiassa Veera ei tavannut Sinikkaa lainkaan ja perheasiakasta edustivat puhelinkeskustelussa isä ja palaverissa äiti. Toinen käsitepulma sivuaa lastensuojelun asiakkuuden hallinnollista ja sisällöllistä määrittelyä. Olen tutkinut lastensuojelun asiakkuutta nimenomaan sosiaalitoimiston näkökulmasta. Kuitenkin käytännössä Sinikka oli koko prosessin ajan "lastensuojelun asiakas" sosiaalitoimiston ulkopuolella, ja tämän asiakkuuden koulu-kuraattori (häntäkin sosiaalityöntekijä) oli määritellyt.

Veeran ja kuraattorin tavoitteena oli saada muutos tytön elämään. Resursseina ovat yllä mainittujen kolmikoiden voimavarat. Lastensuojelun avohuollon asiakkuudelle ei löydy muotoa sosiaalitoimistokon-

tekstissa, jos kukaan perheen jäsenistä ei suostu yhteistyöhön sosiaalityöntekijän kanssa. Voimavarojen yhdistelmäajatus kytkeytyy myös lastensuojelun (lainsäädännöllisiin) periaatteisiin — tai minun tulkintaani niistä. Kun lastensuojelun asiakkuus sosiaalitoimistossa todetaan, *sosiaalityöntekijän on samalla velvollisuus järjestää kussakin tapauksessa tarpeelliset tukitoimet*⁵⁶. Siis hänen on löydettävä sellainen voimavara, tukiyhdistelmä, johon *hän itsekin liittyy*. Jos hän ei löydä tällaista voimavarayhdistelmää, tukitoimia, asiakkuuden määrittäminen on tavallaan “turha”. On toinen asia, että perheen lapsi voi kaikesta huolimatta olla lastensuojelullisen tuen tarpeessa ja että tarvittavat tukitoimet voi järjestää muukin taho kuin sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijä, vaikkapa koulukuraattori, kuten Sinikan tapauksessa kävi.

Sosiaalityöntekijän *toimintaympäristö* näkyikin jo alkuasetelmasa: Veera on vastikään palannut äitiyslomalta ja tulee uudeksi työpariksi kuraattorille. *Moni asia on muuttunut* Veeran poissa ollessa, jopa työpaikan fyysinen sijainti. Tässä mielessä Jatta ja Veera ovat kovin erilaisessa asemassa: Jatta on ollut mukana valmistelemassa hallinnollista muutosta ja keskustelemassa lastensuojelun työmuodoista uudessa organisaatiossa. Veera aloittaa työn uusissa asetelmissä. Jatta jää entisiin tiloihin tuttujen työtovereiden kanssa ja Veera muuttaa uuteen ympäristöön. Tämä on sattumalta analoginen tapauksen vireilletulotavan kanssa: Jatan tapaus tulee vireille hiljalleen, hänellä on aikaa jäsentää sitä prosessin eri vaiheissa ja tapauksessa ovat mukana hänelle entuudestaan tutut tahot (perheneuvola). Veeran tapaus tulee vireille yhdellä kertaa tilanteessa, jossa kaikkien asiakkaiden lisäksi myös yhteistyökumppanit tulevat hänelle uusina. Tapaukseen liittyy epäselviä juridisia asioita, ja vahvat emootiot tuottavat omanlaista sekavuutta tapauksen jäsentämiseen.

Yhteiskunnallisten toimintakäytäntöjen ristiriidat ilmenevät sosiaalityöntekijän toiminnassa. Tässä tapauksessa esimerkiksi salassapitokysymyksen osalta Veera joutuu ratkomaan hankalaa juridista kysymystä omakohtaisesti ja hyvin konkreettisesti. Lakipykälät sanovat jotain, mutta Veeran on siinä tilanteessa ratkaistava, miten hän pykälää tulkitsee ja miten hän toimii käsillä olevassa asiassa sekä miten hän hahmottaa oman työtehtävänsä niin, etteivät toiset lakipykälät tuomitse häntä myöhemmin. Toiminta tässä tilanteessa muovaa samalla lastensuojelun asiak-

⁵⁶ Lastensuojelulaki 12 §: Sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä tämän luvun mukaisiin tukitoimiin viipymättä, 1) jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä; taikka 2) jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään.

kuuden suuntaa ja sisältöä. Juridinen epäselvyys jää kuitenkin käytännön tilanteessa taustalle, ja tyttö määrittyy intuitiivisesti ja välittömästi asiakkaaksi, koska Veeran huoli hänestä on niin suuri. Huoli — pikemmin kuin juridis-hallinnolliset tekijät — näytti tässä tapauksessa tuottavan välittömän naksauksen asiakkaaksi. Sen sijaan silloin kun asiakkuus naksautti pois, huoli oli väistymässä ja juridis-hallinnollinen perustelu tuki vetäytymistä asiasta. Yhteiskunnalliset toimintakäytännöt (sallapitosäädös) velvoittavat ja säätelevät sosiaalityöntekijän työtä, mutta samalla sosiaalityöntekijä omalla toiminnallaan koettelee näiden säästösten toimivuutta. Prosessi on vastavuoroinen.

Sinikan tapauksen analysointi tuotti ajatuksen siitä, että tapaus ei vain naksahda lastensuojelun asiakkaaksi, vaan se myös *naksahlee*. Sinikan tapauksessa naksaus tuotti kahden kuukauden ristiriitaisen olon, hämmennyksen ja nousevan toivon, kunnes tapaus määrittyni ei-asiakkuudeksi lastensuojelussa. Prosessi muistuttaa “pikkuasiakkuutta”, jossa sosiaalityöntekijä tiettyssä kriisiytyneessä tilanteessa tekee selvityksen ja jonka jälkeen aktiivinen työskentely loppuu. Naksahdusta on kysymys myös silloin, kun aiemmin asiakkaana ollut tulee tauon jälkeen uudelleen asiakkaaksi. Seuraava tapaus (tapaus 3) on tällainen.

Miettiessäni, miten Veera tuotti naksauksen pois asiakkuudesta ja miten Jatta ylläpiti ei-asiakkuus -määritystä, havaitsin joitain samantyyppisiä perusteluita, kulkuita ja kuvioita. Molemmissa tapauksissa *kontakti asiakkaaseen* (erityisesti lapseen) oli välillinen. Suoraa kontaktia ei ollut. Dokumentoidussa suunnitelmassa tilanteen pahenemiseen varaudutaan varasuunnitelmalla tai “hälytyskanavalla”, ikään kuin selusta turvaten: Jatta nojaa siihen, että perheneuvolasta tai sairaalasta otetaan yhteyttä tarvittaessa, ja Veera luottaa siihen, että kuraattori tukee tyttöä ja että äiti aktivoituu, jos on hengen hätä. Työntekijä jättäytyy toisen tahon aktiivisuuden varaan ja voi sillä perustella sen, että hänen ei tarvitse olla asiassa aloitteellinen. Lisäksi molemmissa tapauksissa ilmenee *vastustusta*: toisessa tapauksessa perheneuvola pidättelee asiakkuutta ja toisessa asiakasperhe vastustaa yhteydenpitoa. Asiakkaan varautuneisuus ikään kuin kuuluu lastensuojelutyön alkuasetelmaan (Hessle 1988; Kinney & Haapala & Booth 1991). Nämä tapaukset eivät myöskään ole sosiaalityöntekijöillä ainoita työn alla olevia. Määritys asiakkuuden ulkopuolelle näytti rakentuvan molemmissa tapauksissa samantapaisille sisällöille kuin asiakkuusmääritys: 1) tieto ja sopimus jatkomenettelystä (kognitiivinen), 2) luottamus sovittuun menettelyyn (emotionaalinen) ja 3) kokemus siitä, että tämä on riittävästi toimittu tässä asiassa (moraalinen).

Tutkitussa tapauksessa avautuu kaksi tärkeää teemaa, joita on tarpeen tarkastella erikseen. Toinen liittyy orientoitumisen emotionaalismoraalisiin elementteihin ja toinen salaisuusrakenteiden osuuteen suuntautumisessa. Teen katsaukset seuraavaksi molempiin teemoihin.

Tunteilla orientoituminen

Sinikan tapaus käynnisti tunnemylläksen, jota Veera pääsi tuulettamaan heti ensitapaamisessamme. Tarkoitan Veeran ilmaisulla “tuuletus” sitä, että vahvojen tunteiden herättämää ja siksi sekavalta tuntuva asiaa voi peilata toisen ihmisen kanssa ja yrittää puhumalla saada sitä jäsentymään. Tuuletus oli Veeralle tärkeää, kuten hän sen ilmaisi: “tuntuu jo paremmalta” (V, 3). Veeralle oli luonteenomaista orientoituminen tunteilla, ja hän sai tästä resurssistaan kiinni tutkimusprosessin aikana. Hän kertoo arvioidessaan tutkimuksen merkitystä omalle työlleen:

“Tutkimus muutti käsitystä objektiivisesta ja subjektiivisesta tiedosta. Aikaisemmin luulin, että pitää olla objektiivista faktaa, että intuitiivinen tieto ei ole niin arvokasta kuin lakipykälät. Tää kokemus tutkimusprosessista toi uudenlaisen maailman. Olen käyttänyt myöhemmin kun tein kiireellisen huostaanoton. Koska siinä pitää olla pykälät — mutta kuitenkin olet valinnan edessä. Et tiedä, mitä päätös vaikuttaa, mihin tulokseen johtaa tulevaisuudessa, mitä tuo tullessaan. Mulla oli siinä vahva tunne, että menee oikein. Ja siitä tuli positiivisia tuloksia. Olen alkanut arvostaa omia subjektiivisia tuntemuksia. Tärkeä tehdä intuitiot itselle selväksi. Juttu on kokonaisvaltainen.” (K4, 1)

Veera vertasi orientoitumisen tapaansa Jatan tapaan orientoitua asiakastapauksissa ja tulkitsi sen erilaiseksi. Hän kertoi arvostavansa Jatan työskentelyä, jota hän arvioi älyllistäväksi ja jäsentäväksi (siis muissakin kuin vain tutkitussa tapauksessa) ja jonka hän koki selkeänä. Vastaavasti hän koki oman tunteilla ja intuitiolla suuntautuvan työtapansa vähempiarvoiseksi. (K5) Tutkimusprosessin aikana Veeran käsitys subjektiivisesta ja objektiivisesta tiedosta saa uusia ulottuvuuksia.

Näyttää siltä, että sosiaalityöntekijä tekee *kokonaisvaltaisen tilannearvion* ja että tämän hän voi tehdä vain subjektiivisesti. Toisin päin: hän kykenee tekemään kokonaisvaltaisen arvion juuri siksi, että tekee sen *subjektiivisesti*. (Vrt. Leontjev 1977; Berger & Luckmann 1994, 29—

30.)⁵⁷ Tämä asettaa kyseenalaiseksi mielikuvat subjektiivisesta kapea-alaisena ja objektiivisesta laaja-alaisena ilmiönä. *Itse asiassa laaja-alainen objektiivinen onkin useista subjektiivisista näkökulmista katsottua. Subjekti yrittää vaihtaa näkökulmia ja koetella erilaisia vaihtoehtoja, siis reflektoida ilmiötä eri tavoin. Siten subjekti tuottaa todellisuuden, joka on subjektiivisesti objektiivinen, "perustodellisuus".*

Tutkimuksen alussa emootioita käsiteltäessä totesin niiden ilmoittavan välittömästi, millaiset mahdollisuudet subjektilla on edetä motiivinsa suunnassa. Subjekti ei niiden avulla jää kognitiivisesti erittelemään ja pohtimaan erilaisia vaihtoehtoja, vaan sisäinen signaali lähtee välittömästi ja kertoo, tuntuuko vaihtoehto (karkeasti ottaen) hyvältä vai huonolta. Esimerkiksi kun Veera näki äidin, hänen välitön tunteensa kertoi, millaiset mahdollisuudet hänellä sosiaalityöntekijänä näyttäisi olevan: ei palaveri eivätkä systeemikartat auta asiaa etenemään toivotuun suuntaan. Väsymyksen tunne palaverin edetessä vielä vahvistaa tulkintaa. Tulkinta saa jälkikäteen rationaalisen selityksen ja legitimoinnin.

Ensi tiedot Sinikan elämäntilanteesta herättävät Veerassa vahvoja tunteita. Osa siitä, mitä Veera saa tietää, on sekä yhteiskunnallisesti että professionaalisisessa kulttuurissa määritelty yhteiskunnallisten normien ja inhimillisten eettisten arvojen vastaiseksi toiminnaksi. Toisaalta alakulttuurit (kuten Sinikan jengi tai äidin uskonnollinen yhteisö) tunnustavat lisäksi omia normejaan ja eettisiä periaatteitaan⁵⁸. Kuitenkin Leontjev (1977, 125) väittää, että mikään esineellinen *tilanne sinänsä ei aiheuta toimintaa*, vaan siihen tarvitaan toimivaa subjektia. Subjekti tulkitsee tilanteita motiivinsa kautta.

*Subjekti tuottaa toiminnallaan merkityksiä tilanteelle.*⁵⁹ Merkitys muotoutuu yksilön omista elämänsuhteista, ja sillä voi olla erityinen paikkansa yksilölle. Sinikan tilanteessa (yhteiskunnallisten subjektien tuottamien) kulttuuristen merkitysten yhteydessä (yksilöllinen subjekti)

⁵⁷ Berger & Luckmannin (1994, 29—30) mukaan jokapäiväinen elämä esittäytyy ihmisten tulkitsemana todellisuutena ja subjektiivisesti merkityksellisenä, yhtenäisenä maailmana. He käsittelevät tiedon perustuksia yksilöllisten merkitysten objektivoitumina, joista rakentuu yksilöiden välinen, arkiyymmärryksen mukainen maailma.

⁵⁸ Berger & Luckmann (1994, 99) puhuvat yhteiskunnallisesti eriytyneistä merkitysmaailmoista (sub-universes of meaning).

⁵⁹ Wahlström (1992, 40—43) tutkii tietyn tapahtuman tai informaation kontekstuaalista ja implikaatiivista voimaa, ts. milloin tietty tapahtuma tai informaatio vahvistaa vallitsevaa tulkintaa ja milloin muuttaa sitä. Arnkil ja Eriksson (1995) kritisoivat Wahlströmiä toteamalla, ettei tilanne voi muuttaa tulkintaa, vaan sen tekee tulkitsija. Tässä he ovat Leontjevin kanssa samoilla linjoilla.

Veera reagoi omalla tavallaan. Hän tulkitsee tapahtumia omien motiivien kautta ja antaa tapahtumalle *subjektiivisen mielen*. (Vrt. Leontjev 1977, 220—225 merkityksen ja mielen erittelystä).⁶⁰

Emootiot kytkeytyvät vielä siihen, miten Veera näkee omat *mahdollisuutensa* toimintaan motiivien suunnassa. Veera kauhistuu tiedoista ja kokee välittömästi, että hänen pitää tehdä *jotain*. Mutta Veeralle mahdollisten toimintojen kentässä hänen motiivinsa suunnassa (yhteydenotto vanhempiin) on *esteitä* (kuten salassapitovaatimus), jotka lisäävät emotionaalisia ristiriitoja. Lisää esteitä on tulossa. Veeran motivaation suunnassa on saada lisää ymmärrystä kokonaistilanteesta ja saada sellainen yhteys tyttöön, että tyttö saa tietää sosiaalityöntekijänkin olevan mukana hänen asiassaan. Näillä motiiveilla Veera on orientoitunut palaveriin tytön terapia-asiassa, kun hänet yllättäen jätetäänkin siitä ulos. Veera on ihmeissään, pettynyt ja loukkaantunut; tunteet kertovat, ettei tämän näin pitänyt mennä. (Tunnelma on aivan toinen kuin Jatalla, jonka sairaala kutsui mukaan yhteistyöhön.) Veera miettii jälkikäteen omaa osuuttaan tapahtumaan. Hän orientoituu uudelleen. Hän haluaa helpottaa epämurkavaa oloaan ja selvittää tapahtuneen kuraattorin kanssa. Tätä tavoitellaan tapaamisella, ja siinä sovitaan uudesta menettelystä, jossa Veeralla taas on tehtävää. Veeran motiivien suunnassa hämöttää nyt palaveri vanhempien kanssa. Mutta palaveriajan lähestyessä senkin menestys on uhattuna. Hän tajuaa intuitiivisesti omat mahdollisuutensa taas rajallisiksi. Hän ei koe niiden metodien toimivan, joihin hän on palaveriin valmistautuessaan orientoitunut, vaan hän joutuu siinä tilanteessa, toivottomuuden ja väsymyksen tunnelmissa, orientoitumaan uudelleen. Nyt "vain jutellaan". Veera saa tietoja, jotka hän voi helpottuneena tulkita kriisin laukeamiseksi — hän saa "luvan" vetäytyä.

Mitä siis tapahtui? Miten emootiot orientoivat? Miten signaalit tulkitaan? Mikä yhteys emootioilla on määritykseen? Ensi tietojen kuuleminen tuottaa välittömästi sisäisen signaalin, emotionaalisen tilan (kau-

⁶⁰ Leontjev (1977, 222—223) kritisoi länsimaissa yleistä käsitystä siitä, että persoonallinen mieli ikään kuin sisältyisi merkitykseen ja että merkitys synnyttäisi sen. Leontjev painottaa, että *elämä synnyttää mielen ihmisen tietoisuudessa*, ei merkitys. Vaikka merkitys ja mieli näytävätkin yhteenkietoutuneilta, niillä on kuitenkin erilainen synty tapa ja perusta, ja erilaiset lainalaisuudet ohjaavat niitä. Leontjev korostaa, että mieli konkretisoituu merkityksiin (kuten motiivi tavoitteisiin) eikä päinvastoin. Hän määrittelee: Mieli ihmisen tietoisuudessa välittömästi heijastaa ja sisältää hänen omia elämänsuhteitaan. Konkreettis-psykologisesti tietoinen mieli syntyy ihmisen päässä heijastuvasta toiminnan herätteen objektiivisesta suhteesta siihen välittömään tulokseen, johon hänen tekonsa tähtää. Toisin sanoen mieli ilmaisee toiminnan motiivin suhdetta teon välittömään tavoitteeseen. Motiivia ei saa ymmärtää itse tarpeen kokemiseksi, vaan se tulee ymmärtää tarpeen objektiiviseksi kohteeksi tietyissä oloissa ja siksi, mikä tekee siitä kohteellisen ja suuntaa toimintaa *tiettyyn* tulokseen. (Emt., 223.)

histus) ja toiminnan tarpeen (pitää tehdä jotain, pitää pelastaa). Yhtäältä on vahva tarve ja motiivi tehdä jotain, mutta *motiivi ei ole löytänyt kohdetta*. Toimintaa koskeva ajatus on kovin eriytymätön (“pitää tehdä jotain”); *ei ole olemassa sitä tekoa, joka veisi tavoitteen suuntaan*. Veera näkee äidin, ja hänelle syntyy voimakas tunne siitä, että ainakaan systeemikarttaa ei kannata yrittää.

En tiedä Veeran motiiveja, enkä usko hänen itsensäkään tiedostaneen niitä tuossa tilanteessa, kun kuraattori kertoo ensi tiedot Sinikasta. Veera voi rationalisoida ne *jälkikäteen*. Ja minä tutkijana voin arvailla niitä. Leontjevin (1977, 166—167; kursiv. TH) mukaan *persoonallisuuden elämässä johtavina toimivat motiivit voivat jäädä itse subjektille “verhon taakse”* — sekä tietoisuuden että välittömän affektiivisuuden taholla. Giddens (1984) ilmaisee saman asian toisesta näkökulmasta: suurin osa toimintakäytännöistä ei ole *suoraan* motivoituja (emt., 204). Leontjev (1977) jatkaa: Aktuaalisesti tiedostamattomien motiivien olemassaolo ei suinkaan ole merkki mistään erityisestä psyyken syvyyksissä piileksivästä alkulähteestä. Tiedostamattomilla motiiveilla on sama määräytymistapa kuin millä tahansa psyykkisellä heijastumisella. Tiedostamaton ja tiedostettu eivät ole toistensa vastakohtia.⁶¹ Ne edustavat ainoastaan psyykkisen heijastumisen eri tasoja ja ovat tiukasti suhteissa siihen paikkaan, joka heijastuvalla on toiminnan struktuurissa (emt., 166—167).

Vaikka motiivi olisi tiedostamaton, *sen suunnassa olevia vaihtoehtoja koetellaan mielikuvissa*. Tässä emootiot ilmenevät sisäisinä signaaleina, antavat vihjettä sen suhteen, tuntuuko ajateltu teko sopivan vai ei toiminnan menestyksellisen toteutumisen suuntaan. *Ennakointi siis tuottaa tunteita*: voisinko vai en tehdä niin tai näin *jo ennen* kuin teko toteutuu.

Saattaa olla, että tunne kertoo, että *voisin yleisesti ottaen* toimia näin. Silloin on kysymys kahdesta asiasta. Kysymys on yhtäältä abstraktisesta kuviosta, julkiteoriasta⁶², yleisestä käsityksestä. Mutta tähän yleiseen orientoitumiseen pitäisi saada sijoitettua itsensä. Vaikka yleisesti ottaen voisin toimia näin, voisinko tässä⁶³ *nimenomaisessa tilanteessa*⁶⁴. Minun on kontekstoitava itseni tähän tapaukseen. Näiden kahden kuvion, abstraktin ja konkreettisen, (subjektiivisen) on jollain tapaa kohdattava.

⁶¹ Myös Giddens (1984, 378).

⁶² Esposed theory (Schön 1983).

⁶³ Vrt. moraalisen päätöksenteon tutkimustraditiot ja -menetelmät; tapaus 3.

⁶⁴ Theory-in-use (Schön 1983).

Ja luulenkin, että juuri tässä *kohtaamisessa emootiot kertovat tuntuman siitä, miten hyvin kuviot kohtaavat ja miten miten hyvin se sopii minulle*. Kokonaisvaltainen, välitön (intuitiivinen) tunne kertoo siis yhtäältä *kuvioitumisesta* ja omista subjektiivisista mahdollisuuksista toimia tässä konkreettisesti tilanteessa. Toisaalta se kertoo *suunnasta*, johon ajattelee yleensä sosiaalityöntekijän pyrkivän ja johon itse tässä tapauksessa pyrkii.

Tapauksen vireilletulo on Veeralle subjektiivisesti merkityksellinen ja moraalisesti velvoittava ilmiö. Hänelle on välittömästi, intuitiivisesti selvää, että nyt naksatti. Se on selvää jo *ennen* kuin hän tietää, mitä konkreettisesti tekisi. Bruner (1979) on aivan erilaisessa yhteydessä⁶⁵ tehnyt vastaavanlaisen havainnon intuition ja toteutustiedon välillä. Hänen mukaansa intuitiivisuus tuottaa nopeasti hypoteesin ja tämä taas tuottaa ideoiden kiinnostavia yhdistelmiä jo ennen kuin niiden arvo tiedetään. Tämä kaikki tapahtuu ensin; analyysi ja todistelutekniikat testaavat ja tarkistavat saadun arvon. (Emt., 102—103.)

Emootiot orientoivat elämyksellisesti toimintavalmiuteen johonkin hyvältä tuntuvaan suuntaan. Suunnasta on nyt saatava tarkempi käsitys. Subjekti tarvitsee siihen emootioiden lisäksi kognitioita avukseen. Motiivin realisointimahdollisuuksien selvittämisessä on saatava muodostettua tavoitteellisia tekoja. *Tarvitaan tietoa* tavoitteiden saavuttamisen ehdoista ja keinoista sekä niiden toteuttamisen mahdollisuuksista. Nämä ehdot ovat muodostamassa toiminnallista kuviota, johon subjekti sijoittaa itseään, motiivejaan, taitojaan ja voimavarojaan. Ehdot eivät kuitenkaan liity vain subjektiin, vaan ne kytkeytyvät myös laajempaan todellisuuteen.

Leontjevin (1977) mukaan tavoitteen muodostumisessa on kaksi puolta. Ensinnäkin *subjekti ei aseta mielivaltaisesti tavoitteita, vaan päinvastoin ne ovat riippuvaisia objektiivisista olosuhteista*. Veeran on sovitettava itsensä niihin. Tavoitteen asettaminen ja oivaltaminen ei myöskään ole mikään automaattinen, kertakaikkinen tapahtuma, vaan suhteellisen pitkä *tekojen kautta tapahtuva tavoitteiden hyväksymisen* tai tavallaan niiden "esineellistymisen" prosessi. Yksilö "ei voi määrittellä toimimisensa *tavoitetta* ennen kuin hän on toiminut", huomauttaa Hegel (emt., 95). Veera joutuu kokeilemalla ja vuorovaikutussuhteissaan toimimalla hyväksymään uusia tavoitteita ja luopumaan aikaisemmista. Hänen motiivinsa lienee saada yhteistyötä vanhempien kanssa siten, että tytön salaisuuksia ei suoranaisesti ilmaistaisi vanhemmille, ja

⁶⁵ Matematiikan oppimista koskevan tutkimuksen yhteydessä.

tämän yhteistyön tavoitteena on yhteinen palaveri. Palaveria edeltävät monet teot (yhteydenotot ja tiedonannot), joiden kautta tavoite tulee uudelleen arvioiduksi: kunhan järjestyy palaveri, johon edes äiti tulee. Äiti tulee, ja palaveri pidetään, ja siinä tilanteessa näiden tekojen kautta Veera korjaa aikaisempia tavoitteita ja hyväksyy uudelleen muotoutuneet tavoitteet.

Tavoitteen muodostumisen toinen olennainen puoli on tavoitteen konkretisoituminen, *tavoitteen saavuttamisen ehtojen selvittäminen*. Subjektin tietoisuudessa tavoite voi esiintyä abstrahoidussa muodossa, mutta tekoa ei ole mahdollista abstrahoida tilanteesta. Sen vuoksi teolla on paitsi intentionaalinen aspekti (mitä pitää saavuttaa) myös operationaalinen aspekti (miten, millä tavalla se voidaan saavuttaa), joka ei määrydy tavoitteesta sinänsä vaan objektiivisista esineellisistä ehdoista. Toisin sanoen *suoritettava* teko vastaa tehtävää. Teon toteuttamiseksi tarvittavia keinoja nimitetään *operaatioiksi*. Teot viittaavat tavoitteisiin (intentioihin), operaatiot vallitseviin ehtoihin. (Leontjev 1977, 95.)

Tulkintani mukaan Veera joutuu punnitsemaan intentioita ja operaatioiden ehtoja. Verkostokartan piirtäminen alkaa tuntua tavoittamattomalta, motiivia toteuttava teko toivottomalta. Veera koettelee verkostokarttaa (keinoa, operaatiota) salamannopeasti mielikuvissaan ja toteaa sen toimimattomaksi. Tämä tapahtuu intuitiivisesti: välitön intentioiden ja ehtojen kokonaisvaltainen punninta sen suhteen, voiko operaatio onnistua motiivien suunnassa, onko tämä sen kuvion mukainen, joka on Veeralle hahmottunut, loksahaako se paikalleen vai ei. Intuitio kertoo, että operaatio ei onnistu, sitä ei kannata yrittää.

Kiinnostavaa on lisäksi se, että Veera *havaitsee* äidin, ja tätä havaintoa hän heti sovittaa siihen ennakkokuvioon, odotukseen, jonka hän oli asettanut operaation ehdoksi. Hän oli nähtävästi toivonut, että äiti olisi sellainen (kognitiivisesti kykenevä), jonka kanssa voi piirtää verkostokarttaa ja joka oivaltaisi sen perustalta, miten tytöllä menee. Välitön intuitio kuitenkin kertoo, että tällainen Veeran kognitiivinen oletus on ristiriidassa sen tunnelman kanssa, jonka hän tunnistaa sisäisinä signaaleina. Ehdot eivät salli ajatellun teon toteuttamista. Tunne kytkeytyy niihin vihjeisiin, vaikutelmiin ja attributteihin, joita Veera lukee äidin olemukseen.

Veera piti alun perin tärkeänä henkilökohtaista kontaktia, tiedon hankintaa kasvokkaisessa kontaktissa. Tässä kohtaamisessa syntyy välitön intuitiivinen näkemys, ja se vahvistuu keskustelun edetessä. Kasvokkain kohtaamisen merkitys esiintyi sosiaalityöntekijän suuntautumi-

seen vaikuttavana asiana jo edellisessä, Jatan tapauksessa. Veeran tapauksessa se korostuu erityisesti, mutta teema tulee esille myös molemmissa seuraavista tapauksista.

Olen esittänyt, että emootioilla oli merkittävä osuus Veeran orientoitua Sinikan tapaukseen. Veera itse on sitä mieltä, että tämä ei rajoitu Sinikan tapaukseen, vaan näin hän orientoituu moniin muihinkin tapauksiin. Veeran tunteilla orientoituminen ei ole "sokeaa", vaan hän reflektoi tuntemuksiaan. Veera verbalisoi tunteitaan vihkoonsa, peilasi niitä ja pyrki paikantamaan, mistä tunteet kertovat. Koska hänellä ei ollut suoraa kontaktia Sinikkaan, hänen heijastuspintansa kulki kuraattorin kautta. Yhteistyö kuraattorin kanssa oli vasta käynnistymässä, joten Veeralla ei vielä ollut omakohtaista kokemusta tästä reflektiopin-
nasta, vaan hänellä oli kuvitelmansa paikasta ja suhteesta, johon hän tulee uutena sosiaalityöntekijänä. Hän haki intuitiivisesti tuekseen rakennetta: palaveria johtavan sosiaalityöntekijän ja kuraattorin kanssa.

Minulla ei ole tarkoitusta eikä riittävää aineistoa paikantaa Veeraa niin kuin ei muitakaan sosiaalityöntekijöitä akselille noviisi-eksperti, mutta voin tehdä joitain huomioita tämän tapauksen tiimoilta. Veera siis tajusi *intuitiivisesti*, että työskentely ei käynnisty äidin kanssa. Hän ei sillä hetkellä kyennyt analysoimaan tapahtuvaa, vaan hän tajusi *välittömästi*, ettei nyt kannatakaan yrittää verkostokarttaa, vaan vain puhumista. Hän oli välähdyksenomaisesti päässään käynyt läpi erilaisia mahdollisuuksia ja päätenyt intuitiivisesti tähän. Hän tajusi tilanteen ehdot, ja suunnitellut operaatiot muuttuivat hetkessä toisiksi. *Vasta myöhemmin* kirjatessaan muistiinpanoja palaverista hän *analysoi* tapahtunutta. Tutkimuskeskusteluissa tuli sitten esille enemmän "todistelutekniikoita" eli sen perustelemista, miten lopputulos on kaikkien kannalta riittävän hyvä, ja se oikeuttaa tuotetun ei-asiakas -määrityksen.

Määrittelytyö salaisuusrakenteissa

Tutkitussa tapauksessa luottamuksellisuus ja salailu korostuivat. Luottamuksellisuus tuottaa hankalia rajanvetokysymyksiä viranomaisten välille, ja erityisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijä joutuu ratkomaan tätä pulmaa.⁶⁶ Ja tämä taas siirtää salassapitopulman edelleen sosiaalityön-

⁶⁶ Kuraattorin varjelemat salaisuudet eivät ole yhtä hankalia hänen suhteessaan terapeutiin, koska terapiasuhdekin perustuu nimenomaan luottamukselle — ja lisäksi terveydenhuollon salassapitosäännökset ja potilaalle säädetyt oikeudet suojaavat lasta paremmin (ei niin tulkin-
nanvaraisesti) kuin sosiaalitoimen vastaavat säännökset.

tekijän ja vanhempien välille, koska lastensuojelun sosiaalityöntekijän on oltava yhteistyössä vanhempien kanssa. Salailu tuotti eskaloitukseen kiusallisia episodeja: että sosiaalityöntekijälle ei kerrota siirretystä palaverista ja että vanhemmat kutsutaan palaveriin "verukkeella", että opettaja huonontaa tietämättään Sinikan mahdollisuuksia päästä luki-oon.

Veera toistaa moneen kertaan, että Sinikan tapaus on ainoa, jossa on ollut tämän kaltaisia hankaluuksia. Hänellä on viikoittain erilaisissa asioissa yhteistyötä kuraattorin kanssa, eikä koskaan ole tullut esiin vastaavaa. Hän ei löydä mitään sellaista itseään tyydyttävää selitystä tälle ilmiölle, joka liittyisi kuraattoriin henkilönä taikka heidän yhteistyöhönsä. Jäljelle jää sen pohtiminen, miten tapauksen erityispiirteet heijastavat näitä piirteitä ympäristöönsä ja sen toimintaan.

Episodit eivät ole ainoastaan kiusallisia, vaan ne voivat olla myös tuhoavia. Kaksoissidoksinen, vääristynyt kommunikaatio on psykisesti raskasta, ja perheessä kaksoisviestintä voi myös edesauttaa skitsofreenista käyttäytymistä, jopa sairastumista. Imber-Black (1993) jakaa salaisuudet positiivisiin, myrkyllisiin ja vaarallisiin salaisuuksiin ja hän käsittelee niiden erilaisia merkityksiä ja vaikutuksia. Salaisuuden pitäminen ja sen jakaminen tuottaa liittoutumia, joita vaihtelevat lojaalisuussiteet ylläpitävät ja purkavat. Salaisuus sulkee sisäänsä ja jättää ulos. Rajan tai portin vartijuus johtaa suoraan valtakysymyksiin. Salaisuusrakenne määrittelee suhdehierarkiaa (emt., 3—28).

Kirjoittaessani teoreettista katsausta tunteilla orientoitumisesta palautuu mieleeni kaksi episodtia. Sinänsä teoreettiset kehittämäni vaikuttavat kulkevan riittävän hyvin ja "virtaviivaisesti", mutta siitä puuttuu jotakin. Ja tämä jokin liittyy sellaisiin asioihin, joita ei helposti sanota ääneen taikka joita ei ainakaan korosteta. Eli minäkään en niitä korostanut analyysissä. Jouduin emotionaalis-moraaliseen ristiriitaan sen suhteen, miten toimin, mitä raportoin. Tapauksen erityispiirteet heijastuivat minunkin toiminnassani. Olen raportoinnissa yrittänyt varjella Veeran henkilökohtaista elämää ja välttänyt paljastamasta mitään, josta voisin ajatella koituvan Veeralle sellaista, mitä hän ei ole voinut aavistaa suostuessaan tutkimukseen. Varjeluni johti siihen, että vältin puhumasta viitasta enempää sellaisesta, joka kuitenkin minun tunnelmissani oli hyvin oleellista ja minun ymmärrystäni lisäävää suhteessa Veeran orientoitumiseen tietyissä tilanteissa. Mutta koska ymmärrykseni lisääntymi-

nen perustui aineistoon, jonka sain viimeisessä (“epävirallisemmassa”) tutkimuskeskustelussa⁶⁷, suhtauduin sen käyttöön varovaisesti.

Olin siis “salaisuusrakenteessa” ja ristiriitatilanteessa: Kognitiivinen koodi vaatii tutkimukselta edellytettävää johdonmukaista tarinaa esitettäväksi. Emotionaalinen koodi kertoo, että olen huolestunut siitä, miten päättelyketju on ulkopuolisen todettavissa nyt esitetyn aineiston perusteella. Moraalinen koodi kehottaa varovaisuuteen ja pidättyväisyyteen. Päädyin siihen, että aion puhua tästä ristiriidasta Veeran kanssa.⁶⁸ Vaietut asiat eivät ole mitään tavattomia asioita, vaan ne liittyvät tavalla tai toisella monen ihmisen kokemusmaailmaan. Ulkopuolinen voi lukea niihin “väärä” merkityksiä, ne voidaan lukea osaksi sellaista tarinaa, josta ei ole kysymys. Analyysi voi myös jumiutua tabuaiheisiin, koska kysymys on seksuaalisuudesta (Sinikan raiskaus) ja uskonnollisuudesta (äidin vähemmistöuskonto).

Tutkimushavaintoni siis on, että emootioni ohjasivat minua kyselemään saamieni vihjeiden perusteella lisää näistä teemoista, mutta käyttämään tähän liittyvää aineistoa varovasti. Näin myös toimin; kyselin lisää ja raportoin sitä varovasti. Kokonaisuus jäi kuitenkin epämääräisesti epätydyttäväksi; intuitiivisesti tuntui siltä, että analyysiä pitää selkiyttää. Päätin palata näihin episodeihin, avata niitä.

Kun Veera oli kuullut ensi tiedot, hän kirjoittaa vihkoonsa: “Tapaus tuntuu kovin ahdistavalta. Se koskettaa henkilökohtaisesti liian läheltä. Tekisi mieli heti ryhtyä ‘pelastamaan Sinikka kurjalta maailmalta’.” (V, 2) Aloittaessani naksausvaiheen kuvauksen (edellä) totean ikään kuin vihjaten, etteivät vahvat tunteet rajoitu ainoastaan siihen, mitä Sinikalle on tapahtunut. Emootioiden osuutta pohtiessani en korosta ensi tietojen herättämien vahvojen sisäisten signaalien heijastamaa toiminnan mahdollisuuksien haarukointia enkä Veeran ahdistuksen objektin mahdollisia transferenssielementtejä. Tämä oli kuitenkin minulle intuitiivisesti selvää, mutta sen ilmaiseminen vaikeata. Nyt, kirjoitettuani jo tarinan, voin yrittää uudelleen selkiyttää tunteilla orientoitumista tässä tapauksessa ja teoreettisesti yleisemmin.

Veeraan resonoi Sinikan raiskaus erityisesti, koska hänellä oli tuttavansa kautta kokemuksia vastaavanlaisesta tilanteesta. Hän oli myötä-elänyt tuttavahan ahdistuksen, pelon taudeista ja raskaudesta, salaisuuden

⁶⁷ K5 Olimme kolmen päivän koulutustilaisuuden ajan yhdessä, ja tänä aikana käsitelimme silloista tapauskuvausta ja tapauksen kulkua perusteellisesti. Tällaisessa läheisessä tilanteessa, vaikka puhe on tapauksesta, keskustelu poikkeaa helposti privaateihinkin teemoihin.

⁶⁸ Kaikkonen (1997) päätyi vastaavassa pulmatilanteessa keskustelemaan työnohjaajansa kanssa. Minä tukeuduin Nepalissa kysymystä pohtiessani Tom Arnkiliin.

kantamisen, häpeän. Hän oli odottanut testituloksia ja seurannut läheltä, miten vaikeaa on selvittää tällaisesta kokemuksesta. Hän ahdistui ja koki, että pitää yrittää tehdä jotain. Sinikan tapaus naksautti lastensuojelun asiakkaaksi välittömästi, intuitiivisesti. Mutta heti kun Sinikan negatiiviset testitulokset tulivat, ahdistus hellitti, ja asiakkuuden määrittymiseen tuli muita elementtejä.

Vastaavasti asiakkuudesta pois naksauksen keskeinen episodi kertoo orientoitumisesta lisää, kun sitä avaa enemmän. Veera oli jo alkutiedoissa kuullut äidin uskonnollisuudesta kuraattorilta. Hänen käsityksensä äidin ajatusmaailmasta ei perustunut yleiseen stereotyyppiseen käsitykseen vaan tavallista perusteellisempaan tietoon ja tämän uskonnon tuntemukseen. Kun hän näki äidin, ei kysymys ollut ainoastaan äidin ulkoisen olemuksen herättämistä mielikuvista, vaan monista työn ulkopuolella saaduista kokemuksista, joita hänellä on ollut tämän ikäisten uskossa olevien naisten maailmankuvasta. Hänen käsityksensä ei tulkintani mukaan perustunut ensi vaikutelmaan pelkästään siinä "pinnallisessa" mielessä, että "eiväthän yleensä vanhan näköiset nutturapäiset äidit ymmärrä nykynuorta", vaan hän luki äitiin attribuutteja erityisen tietonsa ja kokemuksensa perusteella. Veera on läheistensä kautta erittäin hyvin tutustunut siihen keskustelutapaan ja inhimillisten vaikeuksien käsitteilytapaan, joka on tavallista tässä uskonnollisessa yhteisössä. Lisäksi hän on saattanut aiemminkin tällaisissa tilanteissa kokea toivottomuutta ja väsymistä.

Salailu näyttää olevan oleellinen asia asiakkuuden määrittymisessä. Naksauksessa ja naksauksessa pois on olemassa kognitiivisia elementtejä (asioita, joista tietää tai tietää toisten tietävän ja asioita, joista tietää, ettei tiedä tai etteivät toiset tiedä). Salaisuusrakenteessa kognitiiviset mahdollisuudet hankkia ja tarkistaa tietoja ovat rajoitetut. Omaa positiota ei voi määrittää avoimesti, ja se on alati vaarassa paljastua. Tämä aiheuttaa ja ylläpitää emotionaalista stressiä.

Mitä siis on naksaus salaisuusrakenteissa? Siinä kognitiiviset elementit ovat epämääräisiä ja niitä on vaikea tarkistaa paljastumatta. Tämän vuoksi ristiriitaiset (ja samalla kuormittavat) tunteet korostuvat orientoitumisessa. Samanaikaisesti myös moraaliset elementit ovat (yli)virityneet. Salaisuusrakennetta ei ole ilman liittoutumia eikä ilman valtaasetelmaa: osa tietää salaisuudesta ja osa pidetään sen ulkopuolella. Salaisuusrakenne siis asettaa subjektit lojaliteettiristiriitoihin ja näin ollen potentiaalisten syytösten ja itsesyytösten kohteiksi. Tämä on sosiaalityöntekijöille kokemuksellisesti tuttu tilanne (vrt. Larsson 1972).

Salaisuusrakennetta ei voi avata ilman, että subjekti oivaltaa, miten itse on siinä mukana. Kaikkosen (1997, 14) mukaan salaisuuden konstruktio ja sen purku toimivat avaimena interventiolle ja keskinäisen yhteistyön onnistumiselle. Salaisuuden avaamisessa pelkkä oivallus ei riitä, vaan tarvitaan myös tukea ja uskallusta. Samalla sosiaalityöntekijä joutuu määrittämään erityisellä tavalla sitä, kuka tässä (salaisuus)-rakenteessa on lastensuojelun asiakas ja miten rajaan työtäni niin, että otan tämän huomioon. Esimerkiksi työn kohde voisi olla ensiksi se viranomaislainen, joka pitää yllä kansalaisen salaisuutta (jolloin tässä tapauksessa lastensuojelun asiakkaaksi määrittyisi kuraattori) ja siten asettaa ehtoja sosiaalityölle. Prosessin edetessä uskallusta tarvitaan joka kerta, kun salassa pidettyjä asioita taikka niihin oletettuja merkityksiä otetaan esille, koska tällaisessa tilanteessa joku mahdollisesti loukkaantuu tai suuttuu. Asian esille ottajasta tulee usein syyllinen ja erilaisten projektioiden kohde. Tämä vaihtoehto luullakseni on sosiaalityöntekijöiden ennakoinneissa mukana silloin, kun he joutuvat suuntautumaan salaisuusrakenteissa.

Salaisuusrakenteeseen kuuluu oleellisesti se, että asioita ei voi kysyä suoraan, vaan subjektit joutuvat *arvailemaan* paljon. He joutuvat rakentelemaan vaihtoehtoisia tarinoita, joihin palaset sopisivat ja joihin itsekkin voisi ajatella sijoittuvansa. Kognitiiviset ainekset ovat hämäriä, epäselviä, ja tämä kutsuu esiin emootioita. *Erilaisten vaihtoehtojen arvailussa subjekti joutuu käyttämään paljon emotionaalista tunnustelua.* Salailurakenne on erityinen, koska siihen involvoituminen on emotionaalisesti sekä kiihdyttävää että stressaavaa. *Siten epäselkeys ja vahvat emootiot (kuten pelot) kytkeytyvät salaisuuksiin.* Kun sosiaalityöntekijä joutuu määrittämään lastensuojelun asiakkuutta salaisuuksien verkossa, tuotettu naksaus perustuu helposti "pään sisäisiin" päättelyketjuihin, joita tehdään emotionaalisesti latautuneessa tilanteessa ilman suoraa kommunikointia kaikkien osallisten kanssa.

Tutkimusprosessin arviointia

Sinikan tapauksen tutkimusprosessissa oli kaksi erityistä seikkaa. Ainnutlaatuista oli ensinnäkin se, että käytössäni oli heti alusta alkaen päiväkirja-aineisto, johon sosiaalityöntekijä merkitsi pohdintansa tuoreeltaan. Tutkimuskeskustelut käytiin jälkikäteen. Päiväkirjasta tuli yhteinen tutkimusväline myös sosiaalityöntekijälle ja tutkijalle. Se osoittau-

tui arvokkaaksi aineistoksi emotionaalisten ja moraalisten pohdintojen esiin tuojana.

Toiseksi tutkijan ja sosiaalityöntekijän keskinäisellä henkilökohtaisella ymmärryksellä oli suuri merkitys aineiston laatuun. Prosessin eri vaiheissa tuli esiin uusia ja erilaisia ulottuvuuksia, vähitellen keskustelu sisälsi myös henkilökohtaisia teemoja ja pohdintoja. Privaatit ja kulttuurisesti arkaluonteiset asiat, kuten uskonnollinen vakaumus tai suhde seksuaalisuuteen, jäivät helposti piiloisiksi. Näiden kysymysten avaaminen yhteiseen keskusteluun siten, että niitä pohditaan yhtenä asiakastyötä määrittävänä tekijänä, kysyy muun muassa uskallusta ja luottamusta. Tätä koin löytävän.

Mistä eri vaiheissa puhuttiin, mitä tuli esiin? Kyse ei ole suoraviivaisesti vain luottamuksen synnystä, vaan kerta kerran jälkeen myös tutkijan jäsenys (tällä metodilla) *tuotti uusia teemoja*. Teemat olivat etukäteen mietittyjä, mutta avasin spontaanisti keskustelun virittämänä uusiakin teemoja. Ihmettelin erilaisia asioita ääneen ja kyselin niistä täsmällisemmin. Metodin dialogisuus lähenee eräiden naistutkijoiden käyttämiä ”juttelumetodeja” tai kokemuksesta puhumisen metodeja. Smithin (1990b, 5) mukaan kokemuksesta puhumisen metodi johtaa muistelun metodiin, jossa subjekti on aktiivinen ja tietää, mitä on kokenut. Nämä kokemukset jaetaan (naisten kesken) ja yritetään yhdessä etsiä niille ilmaisuja.

Erityisesti viimeinen (K5) keskustelu Veeran kanssa oli enimmäkseen juttelua, mutta kokemuksista puhuttiin ensimmäisestä tapaamisesta alkaen (esimerkiksi kun Veera tuulettaa tunteitaan ja ne vastaanotetaan). Väitän, että *ilman kokemuksesta puhumista ei saada yhteiseen tarkasteluun sellaisia emotionaalisia asioita, jotka vasta etsivät yhteisesti jaettua verbaalista muotoa*. Ja tämän muodon etsiminen on dialogista; molemmat tuovat siihen omia aineksiaan ja molemmat kommunikoivat toistensa esitystä.

Tämän tapauksen aineiston hankinnassa ja tutkimuksessa olin kaiken aikaa tekemisissä erään ilmiön kanssa. Tuntui siltä, että tutkittava kohde ikään kuin karkasi erittelyltä. Minulla oli ajoittain tunne, että pakotan kysymyksilläni sosiaalityöntekijän ja samalla itseni erottamaan tunteet ja tiedot kullakin hetkellä toisistaan. Niiden toisistaan erottaminen osoittautuikin hankalaksi, samoin kun sen selkiyttäminen, mistä kulloinkin on kysymys. Juttelumetodi on saattanut vaikeuttaa tunteiden ja ”faktojen” erottelua. Tällainen selkiyttämistehtävä saattaa olla yleisemminkin haasteena arjessa: siinä hetkessä ja työkontekstissa, jossa

sosiaalityöntekijä pyrkii keskusteluihin jäsentämään tilannetta ja jossa määrittely elää kaiken aikaa.

Tämän tapauksen tutkimusprosessin arvioinnin ydin sijoittuu kognitiivisten ja emotionaalisten elementtien ristiriitaan, jota selvitin jo salaisuusrakenteiden yhteydessä. Otin esille, että olin itsekin raportoinnin suhteen pulmallisessa tilanteessa, jonka ratkaisin käsittelemällä asian Veeran kanssa.⁶⁹ Samalla huomaan kirjoittavani itseäni ulos, eritteleväni omaa osuuttani tässä pulmassa. Yritän siis tällä tavoin, kontekstoiden itseäni tutkittavaan ilmiöön, ratkaista pulman ja tehdä sekä koherenttia että hyväksyttävää tutkimusta.

Molemmissa edellisissä tapauksissa on ollut tutkittavana (yhden) sosiaalityöntekijän tuottama naksaus. Kunnan tapaukset laajentavat tarkastelua. Tutkittavaksi tulee se, miten lastensuojelun asiakkuusmääritys tuotetaan, kun tapausta on määrittämässä useampi työntekijä.

⁶⁹ Veeran loppukommentti oli: "En halua poistaa mitään, koska mielestäni olet kertonut asiat niin kuin ne ovat ja ne henkilökohtaiset asiat, jotka tulevat ilmi, on käsitelty hienovaraisesti." Samantyyppisen prosessoinnin jälkeen Kaikkonen (1997, 14) päätyi antamaan raporttinsa tutkimuskohteena olleen henkilön luettavaksi.

